Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor
Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links
Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

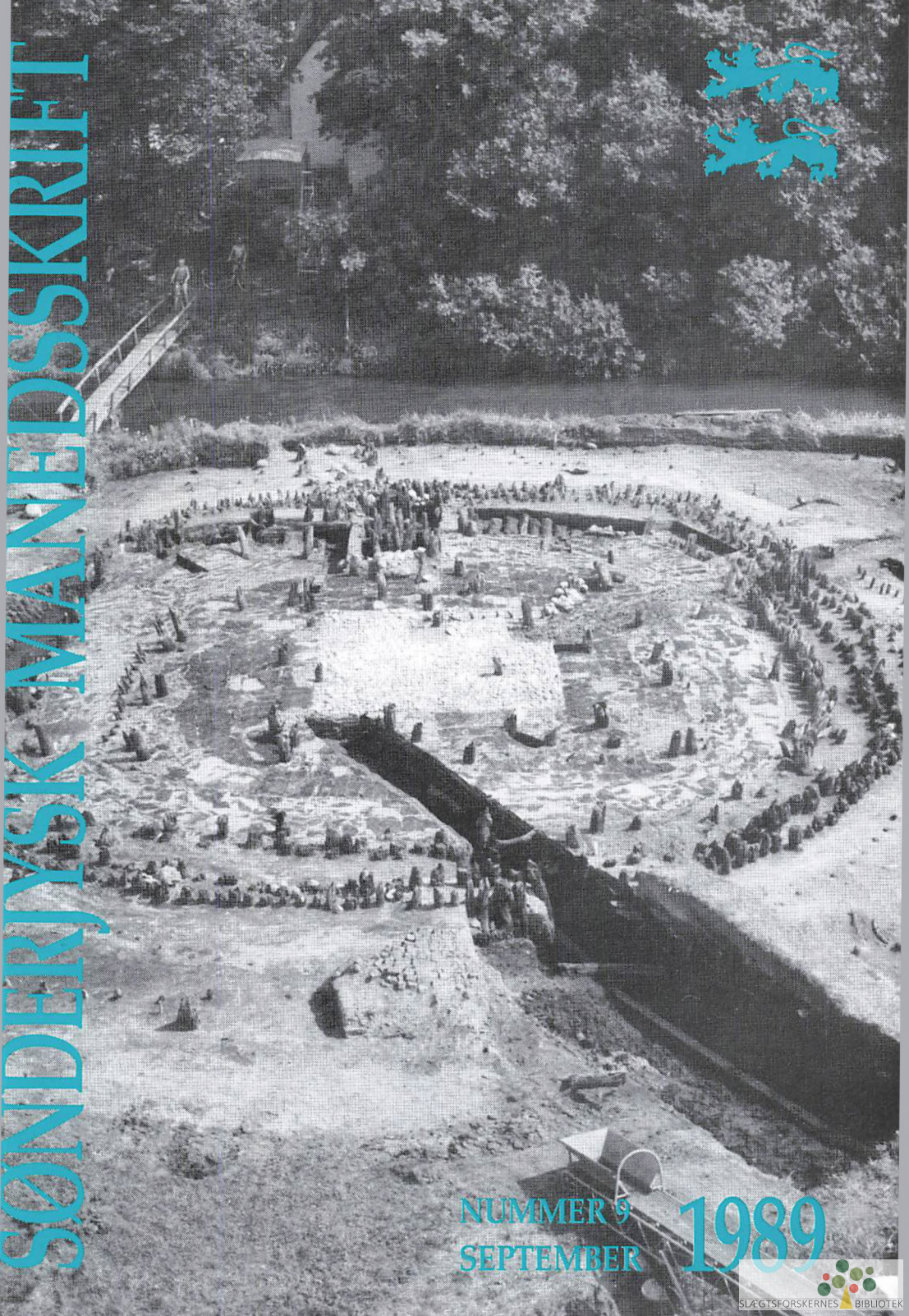

NUMMER 9
SEPTEMBER 1989

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Sønderjysk Månedsskrift
Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland

Abonnementspris 110 kr. årligt incl. moms og forsendelse.
Enkeltnumre koster 15 kr. pr. stk.

Ekspedition:
Historisk Samfund for Sønderjylland, Sekretariat, Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa
tlf. 74 62 46 83.
Kontortid, ma.-fr. kl. 9–13.

Redaktion:
Inge Adriansen, Museet på Sønderborg Slot 6400 Sønderborg
Steen W. Andersen Hadersley Museum 6100 Hadersley
Henrik Fangel (ansv.) Institut for sønderjysk lokalhistorie Haderslevvej 45 6200 Aabenraa

Sønderjysk Månedsskrift indtales på bånd, der kan lånes på biblioteket

Sats/montage: Aabenraa Fotosats ApS
Tryk: Aabenraa Bogtrykkeri

I dette nummer:

Andreaskapellet syd for Aabenraa 243
Aage Lauritsen, der bor på Sydfyn, har studeret gamle kort over området lige syd for Aabenraa, og det fører ham frem til en ny og spændende teori om, hvor det ældste Aabenraa oprindeligt lå.

Staldbygningen på Solvig. Genopbygningen efter branden 249
Arkitekt Steffen M. Søndergaard, Vejen, fortæller om genopbygningen af denne store vestslesvigske staldbygning fra 1585 og de problemer, som det rejste.

Peter Nicolaisen. Kunst i Sønderjylland (4) 253
Kunsthistorikeren Jesper Tofft bringer her sit fjerde kunstnerportræt, denne gang om en nulevende kunstner.

Tamdrup Høj. Et besøg værd 255
Steen W. Andersen, Haderslev, fortæller om en monumental gravhøj på Haderslev Næs og dens udnyttelse som udkigspost.

Set og sket i Sønderjylland. Grænselandskronik 256
Nis-Edwin List-Petersen fra det tyske mindretals ungdoms- og kursuscenter på Knivsbjerg giver sin beretning om livets gang i Sønderjylland i april kvartal.

Apropos – Guldhornene 266
Steen W. Andersen, Haderslev, fortæller om »Skattesøgning i Gallehus«, og Peter Kr. Iversen kan bringe nyt om »Rejsen til Glückstadt med det første guldhorn« – alt sammen affødt af artiklerne om guldhornene i forrige nummer.

Det sker – på de nordslesvigske museer 268
Den kommende tids udstillinger med nærmere omtale af en udstilling i anledning af fotografiets 150-års jubilæum.

Bognyt 270
Tre bøger - bønder på Gram gods, Marstal kirke og en dagbog fra 1864 er emnerne.

Tilføjelse til billedet side 216 271

Kursus i slægtshistorie på Landsarkivet 271

Bagsiden om forsiden. Solvig 272
Solvig er andet end staldbygningen, hvis genrejsning omtales side 249-52. Henrik Fangel, Aabenraa, fortæller om udgravningerne i 1960erne, hvor et borganlæg fra 1300-årene blev fremdraget, således som det fremgår af forsidebilledet side 241.

Forsidebilledet viser en af de fire kunstige øer, som herregården Solvig lå på i 1300-årene, i ådalen lidt vest for den nuværende gård. På udgravningsbilledet ses en af øerne med en vældig pælerække i yderkanten og midt på rester af en tårnagtig bygning. Bagved øen ses Arnå og mellem træerne skimtes gavlen af det eksisterende stuehus. – Om udgravningen og om Solvig i middelalderen fortæller Henrik Fangel på bagsiden, side 272, mens Steffen M. Søndergaard side 249-52 fortæller om genrejsningen af en senere bygning på Solvig, den store staldbygning fra 1585. Fot. 1969, J. Hertz.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

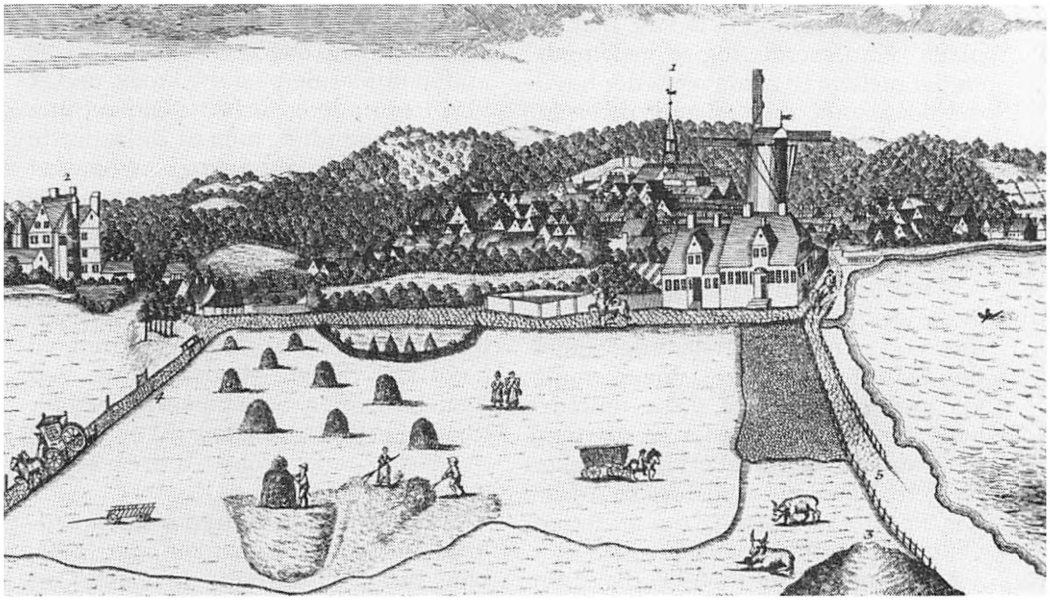

Fig. 1. Aabenraa set fra syd 1768. Kobberstik fra Pontoppidans Danske Atlas. Nr. 3 på stikket (nederst til højre) angives som »Stedet som Tegningen er optagen«. Denne forhøjning er formodentlig Kapelbjerget. Nr. 4 er vejen til Tønder, nr. 5 vejen til Flensborg. De mødes ved møllen. Her er også markeret et åudløb.

Andreaskapellet syd for Aabenraa

Af AAGE LAURITSEN

Aage Lauritsen, der bor på Sydfyn, har tidligere beskæftiget sig indgående med studier af gamle kort og gamle vejføringer. Studier af kort over området i bunden af Aabenraa fjord har ført ham frem til en ny teori om det gamle Aabenraas beliggenhed. Her redegør han for sine argumenter.

Det Sankt Andreaskapel, som i den katolske tid lå syd for Aabenraa, blev nedrevet efter reformationen, og ingen bygningsrester røber dets plads. Ifølge overleveringen havde det ligget lige nord for Bolbro (fig. 5), på en høj i vinklen mellem den sydgående vej til Flensborg og Tøndervejen; den gik herfra mod vest indtil vejomlægningen i 1920erne, som gav Tøndervej dens nuværende forløb. På højen blev der 1736 bygget en mølle, men både den og højen er nu borte. Kun gadenavnet »Bag Møllen« minder om, hvor de lå.

I 1975 påviste redaktør Bjørn Svensson i en artikel i Sønderjysk Månedsskrift, at kapellet ganske vist havde ligget på en høj ved landevejen til Flensborg, men 250 meter sydligere end hidtil antaget.[1])

Derved opstod den paradoksale erkendelse, at på det sted, hvor kapellet

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ifølge overleveringen havde haft sin plads - indlysende logisk ved mødestedet mellem to landeveje - dér havde det ikke ligget, men ensomt på en høj ude mod syd, hvor vejen til Flensborg balancerede på strandvolden mellem fjorden og de lave enge, et sted hvor en rimelig begrundelse for placeringen ikke har været til at se.

»Hvorfor har man da lagt kapellet på et så afsides sted«, spørger Svensson med god grund og nævner nogle områder, blandt hvilke forklaringen muligvis skal søges. Et af disse områder, vejforholdene, vil vi her se nærmere på. Landkort, gengivet i Helle Denckert og Henrik Fangels byhistoriske Atlas,[2]) har været en væsentlig del af det anvendte grundlag.

Målebordsbladet fra 1926 (fig. 2) viser Tøndervejs forløb, som det var indtil omlægningen i 1920erne til nutidens linie. To kilometer vest for fjorden har vejen nær ved gården Cecilielyst bugtet sig fri af skovbakkerne og fortsætter med hovedretning mod øst, til den en halv kilometer fra fjorden bøjer nordover ved overgangen fra det faste land til den bløde engbund.

Figur 3 viser det samme stykke af Tøndervej halvtreds år tidligere. Vejen ser ud som i 1926, bortset fra, at den synes tegnet med et dobbelt forløb de 130 meter mellem engbunden og den sydvestgående vej, som nu hedder Borgmesterløkken. Det nordligste af disse to vejforløb er tydeligt nok det yngste, dannet for at skære det sving af, som var på den sydlige og ældste af vejene - et sving så brat, at man fristes til at kalde det et knæk.

Dette indtryk forstærkes af kortet fig. 5, som er tegnet på grundlag af byens ældste matrikelkort, fra 1876-77, og søger at vise Aabenraas gader og veje i 1500-tallet.

Her er tydeligt nok ikke tale om en bøjning i vejlinien, men om et knæk på ca. 30 grader. Det er vanskeligt at se anden forklaring på dette knæk, end at vejen oprindelig fortsatte sin retning mod øst uændret, men at de østligste 500 meter af vejen senere blev opgivet og fra knækket erstattet af den mere nordgående linie, som indtil 1920erne var led i landevejen mellem Aabenraa og Tønder.

Det fremgår af kortet, at en fortsættelse af vejen i hovedliniens retning vil have ført direkte til den banke ved Flensborgvejen, som på kortet hedder Kapelbjærget, det sted hvor, ifølge Svenssons redegørelse, Andreaskapellet lå.

For over fire århundreder siden nedbrydes så kapellet; banken, det lå på, blev brugt til vejfyld, og vejstykket mellem fjorden og overgangen til det faste land blev forlagt mod nord og møder Flensborgvejen ca. 220 meter nord for det gamle mødested.

Fra det oprindelige kompleks af kapel, banke og Tøndervej blev altså intet tilbage - efterhånden heller ikke i erindringen. Det er derfor let forståeligt, at overleveringen om Andreaskapellets beliggenhed - »på banken ved vejen til Tønder« - efterhånden som slægterne skiftede, knyttedes til vejgaflen nord for Bolbro.

Al denne skiften rundt er endt med, at nutidens Tøndervej øst for stedet, hvor Cecilielyst lå, følger næsten samme rute som dens første forgænger, blot mere stram i linien end den førstes lette, bløde bugter. Det er altså igen sådan, at Kapelbjærget ligger, hvor Tøndervej og Flensborg mødes (fig. 4).

En bebyggelse på Kapelbjerget?

Men hvorfor mødtes disse to veje netop her, så de vejfarende måtte dreje i en ret vinkel til højre eller venstre for at komme videre? Tøndervejen på fig. 2,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

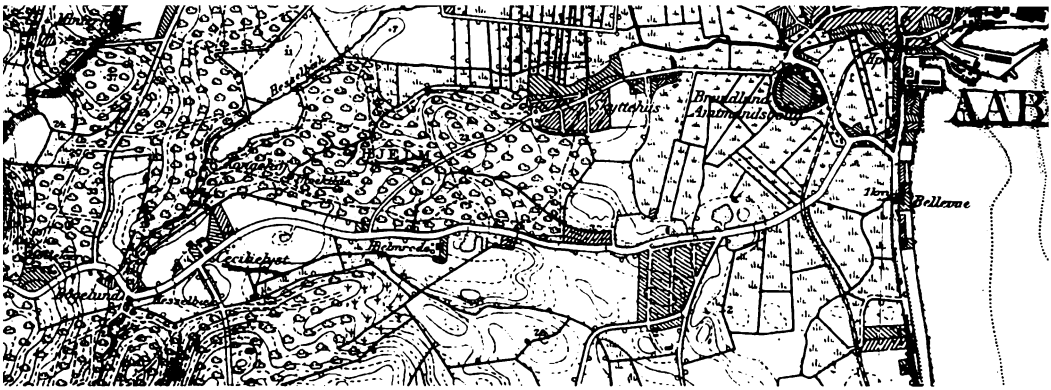

Fig. 2. Tøndervej 1926. 1 cm på kortet svarer til 250 meter i terrænet. Udsnit af målebordsblad, her gengivet i 1:25.000. Geodætisk Institut. Copyright (A 404/85).

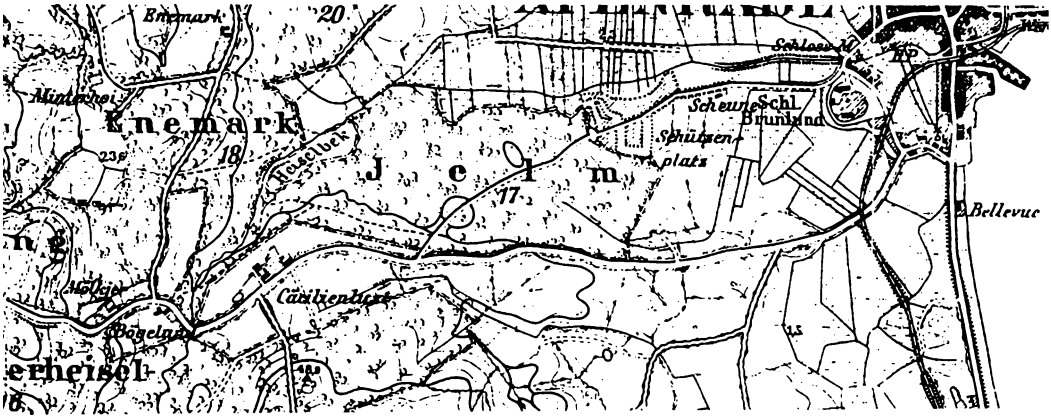

Fig. 3. Tøndervej 1879. 1 cm på kortet svarer til 250 meter i terrænet. Udsnit af preussisk kort fra 1879, 1:25.000.

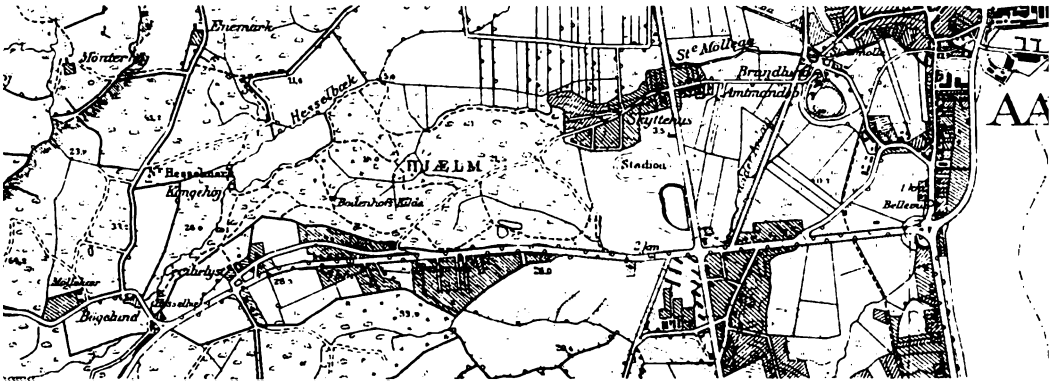

Fig. 4. Tøndervej 1948. 1 cm på kortet svarer til 250 meter i terrænet. Udsnit af målebordsblad, her gengivet i 1:25.000. Geodætisk Insitut. Copyright (A 404/85).

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

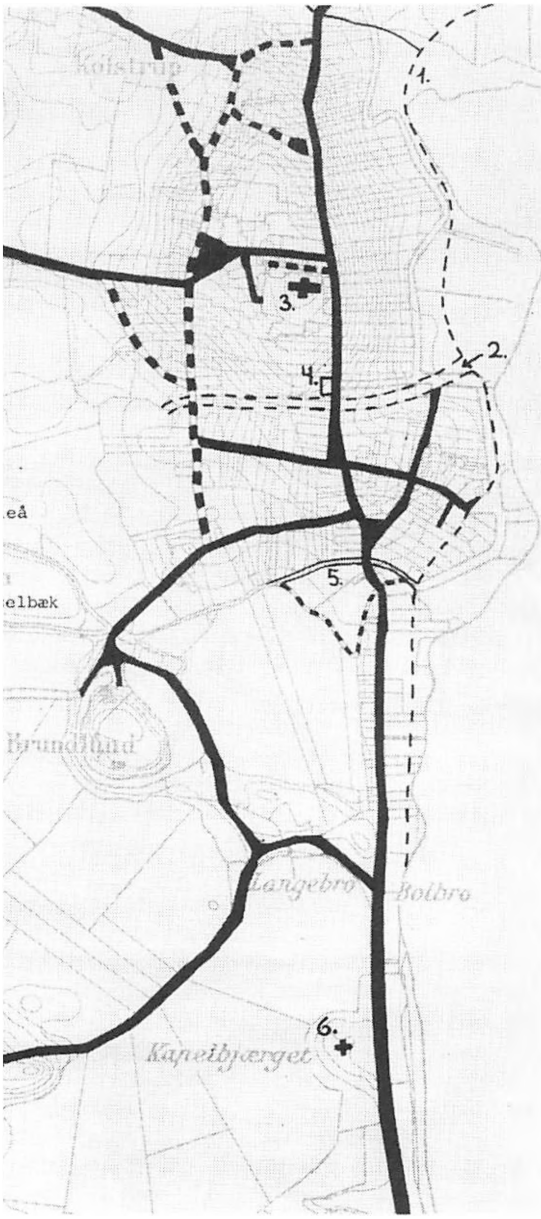

Fig. 5. Udsnit af kort over Aabenraa i 1500-årene. 1 cm på kortet svarer til 100 meter i terrænet. Udarbejdet på grundlag af det ældste matrikelkort over byen fra 1876-77, her gengivet i 1:10.000. Gengivet efter Denckert og Fangel: Aabenraa. Byhistorisk Atlas, 1985.

der skærer et hjørne af, er tydeligt nok mere belejlig for rejsende til Aabenraa.

Mon ikke forklaringen er, at de mennesker, der kom ad Tøndervejen, ikke skulle længere? Her, hvor de nåede stranden, var deres mål!

Kapelbjergets jord er som sagt blevet brugt til vejfyld, og det er derfor ikke muligt at danne sig et sikkert billede af højdeforholdene århundreder tilbage i tiden, men kortenes kurver tyder på, at et areal omkring Kapelbjerget på over en hektar, et par tønder land, ved opmålingen stadig lå to meter over fjordens niveau. Det er under normale forhold nok til at være sikret mod oversvømmelse, og som følge af landsænkningen, der skal omtales nedenfor, tør arealet formodes at have været større.[3])

Ved denne lave strandbakke har der altså været noget, som tiltrak indlandets beboere så meget, at deres færden til og fra stedet skabte den første Tøndervej, og der kan næppe være tvivl om, at det tillokkende var rigdommen på fisk i den brede, dybe fjord.

Stedets beboere må følgelig have været fiskere og folk, der handlede med fisk – og efterhånden vel med mere end det. Den omstændighed, at de byggede sig en kirke, tyder på et ikke helt lille samfund, så det kan være berettiget at tale om en by.

Fiskeriets betydning for byen blev slået fast for eftertiden gennem de tre makreller i byens våben og gennem kirkens indvielse til fiskernes skytshelgen, Sankt Andreas.

Men hvad kaldte man stedet inden opførelsen af den kirke, som senere gav anledning til betegnelsen Kapelbjerget?

Der har ikke været meget til at karakterisere den beskedne højning i strandvolden. For egnens øvrige beboere,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

som levede lunt i læ mellem dalens skovklædte skrænter, »hvor alle slags små skovfugle sommeren igennem synger på det allerlifligste«[4] – for dem har det næppe været muligt at finde en mere rammende betegnelse for dette nøgne stykke fjordbred, åbent for blæsten fra øst og vest, end simpelt hen »Den åbne Strand«, eller, som man dengang sagde, »Åbne Ør« – i daglig tale forkortet til »Opnør«.

Og hvor ville navnet passe bedre?

Spørgsmålet melder sig, fordi navnet Opnør i mere end et kvart århundrede har været knyttet til Aabenraas høje bybanke, en kilometer nord for Kapelbjerget, som navnet på Aabenraas forgænger-by.[5])

Allerede selve navnet Opnør synes imidlertid at gøre en sådan beliggenhed usandsynlig. Bybankens top, nu med Sankt Nicolai kirke, ligger 17 meter over fjordens vand, adskilt derfra ved en klintagtig skrænt med en hældning på indtil 1:6 (til en mur omkring 1970 erstattede skrænten nederste del). Om en sådan beliggenhed ville man næppe bruge betegnelsen »Åben Strand«, med mindre man var hårdt i bekneb for et bedre navn.

Og det var jo ingenlunde tilfældet. – Tværtimod. Den fritliggende bybanke er landskabets dominerende punkt, og det synes utænkeligt, at man ikke skulle have udnyttet denne enestående mulighed for at karaktisere byens beliggenhed, hvis det virkelig var der, den lå: Højby, Bjergby, Bybjerg, Stejlbjerg, Lerbjerg, Vindbjerg, Skovbjerg, eller hvad der nu faldt på tungen. Der var muligheder nok. Ville man påpege fjordens nærhed, var der navne som Strandbjerg, eller Strandbakken, som det kendes fra f. eks. Egeløkke på Langeland.

Men ingen sådan mulighed blev brugt. Man holdt sig til Opnør. »Den åbne Strand«, et navn der fortræffeligt kendetegner den træløse strandvolds særpræg ved den skovkransede fjord.

Landsænkning og stormfloder

Opnør nævnes første gang i historien i 1231 i Kong Valdemars Jordebog. I 1335 nævnes den atter, men nu i formen Gammel Opnør. Byen menes derfor at være forsvundet i det mellemliggende århundrede; det formodes at være sket i »skæbneåret« 1247, da Erik Plovpenning, ifølge Arild Huitfeldt, afbrændte Kolding, Haderslev og Aabenraa og mange bondebyer i sin kamp mod hertug Abel; de overlevende Opnørbeboere skal da være flyttet, enten mod syd, ind i Opnør-å, eller mod nord til torpbyen Kolstrup.[6])

Men hvorfor skulle en brand få en bondebefolkning til at forlade sin by, sine hjem og sin jord og i stedet bosætte sig i nabobyerne? Og hvorfor navnlig, hvis også de var brændt? Uanset, hvor hårdt ilden havde hærget bygninger og besætning, var jorden – det egentlige grundlag for bondens produktion og eksistens – jo stadig ydedygtig, og denne jord var hans.

Helt anderledes var situationen for en befolkning af fiskere og købmænd på den lave strandvold omkring Kapelbjerget. Ikke blot var den udsat for brandfare. Men selve dens eksistensgrundlag var truet; langsomt, men usvigeligt sikkert, indsnævredes det beboelige område som følge af landsænkningen. Og hertil kom nu – i netop det århundrede, hvor Opnør forsvinder ud af historien – en voldsom forværring af klimaet, med hyppigere og stærkere storme. »Mellem 1231 og 1335 må da den katastrofe være indtrådt, som har medført Opnørs undergang«, skriver H. V. Gregersen i 1961,[7]) og om den samme periode skriver den engelske klimatolog H. H. Lamb i 1982 føl-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

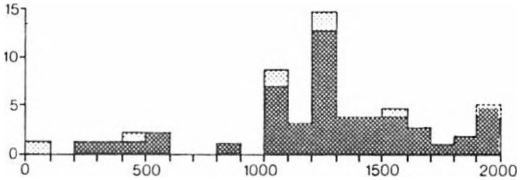

Fig. 6. Antal alvorlige stormfloder – med store tab af liv eller land – ved kyster langs Nordsøen og Den engelske Kanal, fordelt efter århundreder. Den mørke skravering gælder Nordsøkysterne, den lyse kysterne langs Den engelske Kanal. Især mellem 1200 og 1300 er der ekstraordinært mange efterretninger om stormfloder. Efter H. H. Lamb (se note 8) s. 183.

gende: »Den varme klimaperiode« (som havde muliggjort nordboernes bosættelse på Grønland) »havde allerede kulmineret på Grønland i det 12. århundrede, men synes stort set at have fortsat i Europa indtil 1300 eller 1310, omend med *langt flere alvorlige storme i Nordsøen* og Den engelske Kanal og med *stormflodskatastrofer på de lavt liggende kyster*«.[8])

Blandt disse lavt liggende kyster var den vestlige del af Sønderjylland, som i de kommende århundreder delvis opslugtes af stormfloderne og blev til nutidens Vadehav. I Holland opstod på samme måde Zuidersøen.

Hvor voldsomt det gik til, netop i det århundrede, hvor Opnør forsvandt, ses af diagrammet i fig. 6. Vel var stormene ikke helt så hårde på østkysten som ved Vesterhavet, men Opnør, byen omkring Kapelbjerget, lå åben mod både øst og vest, og det forekommer sandsynligt, at den intensivering af stormene, som diagrammet viser, blev katastrofen, der tvang Opnør-boerne til af finde en kyststrækning, hvorfra de kunne fortsætte deres erhverv, men med mulighed for at få huse og både så højt over fjorden, at de var sikre for vandets vælde.

Dette fristed fandt de nord for åen, på sydøstskråningen af nutidens bybanke, som det er skildret side 8 i første bind af Åbenrå Bys Historie.[9]) En kirke byggede de sig på et fremtrædende sted i den nye by, nær krydset mellem nutidens Skibbrogade og Fiskergade-Gildegadelinien, en gammel, nordgående vej.[10])

Blot med tilføjelsen Aa – for at markere flytningen – bevarede Opnør sit navn, der så gennem mellemformer som Opneraa og Obenroe har udviklet sig til vore dages Aabenraa.

Henvisninger

1. Bjørn Svensson: Kapelbjerget ved Aabenraa, i: Sønderjysk Månedsskrift juni 1978, side 165-171, fulgt af et replikskifte med H. V. Gregersen side 239-241 i augusthæftet samme år.
2. Helle Denckert og Henrik Fangel: Aabenraa, Byhistorisk Atlas. Udgivet af Aabenraa Museum og Amtscentralen for Undervisningsmidler i Sønderjylland, 1985.
3. Aage Lauritsen: Gamle Færdselslinier i Aabenraa, i: Nordslesvigske Museer, 1986, s. 50 (også i Sønderjysk Månedsskrift, dec. 1986, s. 356).
4. Fra Aabenraas Bykrønike 1635. H. V. Gregersen side 5 i bind 1 af Åbenrå Bys Historie, redigeret af Johan Hvidtfeldt og Peter Kr. Iversen, Aabenraa 1961.
5. H. V. Gregersen, i Åbenrå Bys Historie bind 1, s. 20.
6. H. V. Gregersen: Var Skt. Nikolai i Aabenraa en tysk købmandskirke? i: Sønderjysk Månedsskrift, april 1986, s. 114-115.
7. H. V. Gregersen i Åbenrå Bys Historie, bind 1, s. 11.
8. H. H. Lamb: Climate, history and the modern world. Methuen London 1982, side 172 (Aage Lauritsens fremhævelser).
9. H. V. Gregersen, i Åbenrå Bys Historie, bind 1, s. 8-9.
10. Aage Lauritsen: Gamle Færdselslinier i Aabenraa (note 3), hhv. s. 370 og 64.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

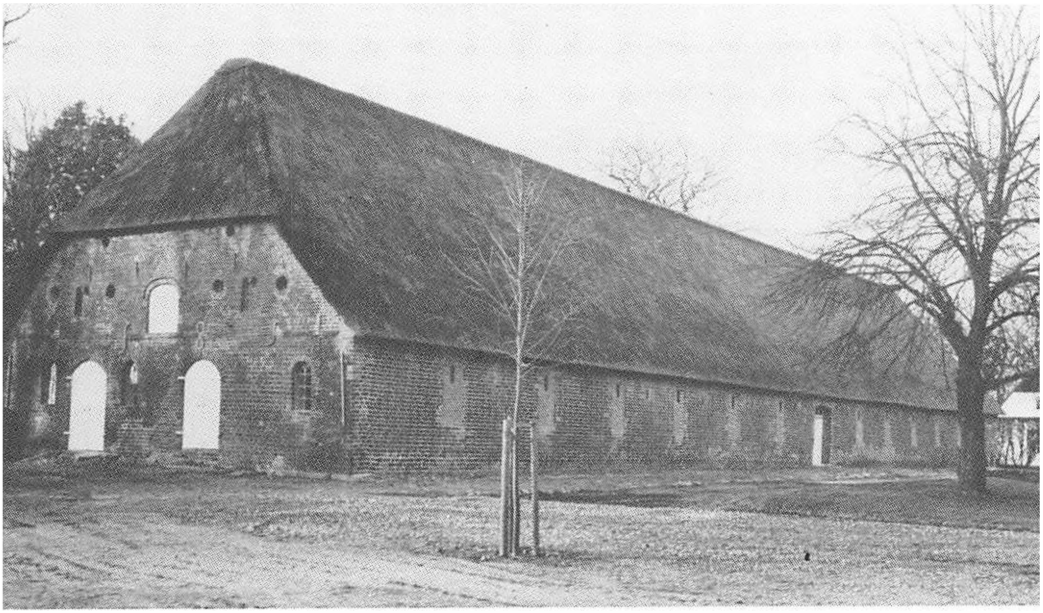

Staldbygningen på Solvig efter restaureringens færdiggørelse. Fot. 1988 SMS.

Staldbygningen på Solvig

Genopbygningen efter branden

Af STEFFEN M. SØNDERGAARD

Staldbygningen på herregården Solvig lidt nordøst for Tønder er en meget imponerende og flot bygning, og det var derfor umådeligt trist, da bygningen nedbrændte i 1987. Bygningen var imidlertid fredet og skulle derfor genopbygges. Arbejdet blev overdraget til arkitekt Erik Einar Holms tegnestue, hvis arbejder i Sønderjylland forestås af arkitekt Steffen M. Søndergaard. Han fortæller her om genopbygningsarbejdet.

Solvigs fredede staldbygning er en knap 60 meter lang længe, til hvis bagside der har været føjet en godt 20 meter lang tværbygning.

At dømme efter årstallet på gavlen mod landevejen er den lange længe opført i 1585. Murankrene, der danner cifrene, ser ganske vist ud til at være noget yngre, men et bevaret inventarium fra 1765 oplyser, at gavlen også dengang bar årstallet 1585 i ankercifre.

Hvordan bygningen så ud i 1585 vides ikke, men udstemninger fra stolpetappe i bjælkeundersiderne tyder på, at bjælkeunderlaget oprindeligt har været båret af stolper i eller ved ydervæggene. Ud over denne bæring har bjælkelaget desuden haft en mellem-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

understøtning i form af et langsgående underslag, der ligeledes har sat sig spor i bjælkeundersiderne.

Ifølge det omtalte inventarium fra 1765 har bygningen på dette tidspunkt omfattet en 20 fod bred lade på underslagets ene side - med port i begge ender - samt stalde for kvæg. Desuden oplyser inventariet, at langsiden mod gårdspladsen havde tre døre samt 34 af de »Lufft Löcher«, hvoraf der nu er spor af fire foruden nogle mere uregelmæssige i bagsiden.

Gavlen med ankercifrene har iøvrigt murværksdetailler som formstensbånd og dobbeltbueblændinger fælles med Møgeltønder-huse fra første halvdel af 1700-årene, og en bjælke bar årstallet 1736 samt bogstaverne R og N.

Tværbygningens gavl, som havde tilsvarende detailler, bar årstallet 1797, samt bogstaverne JLO (Johan Ludolph Outzen, som overtog Solvig efter sin far i 1789).Tværbygningen havde iøvrigt en tagbærende tømmerkonstruktion inde bag de murede ydervægge,

Herover staldbygningen som den så ud efter ombygningen i 1904. Fot. 1980 SMS.
De to billeder øverst på modsatte side viser staldbygningen efter branden i december 1987. Fot. Erik E. Holm.
Nederst på modsatte side:
Staldbygningen, som den så ud efter retableringen af gavlenes halvvalme omkring 1980 og før branden i 1987. Fot. 1982 SMS.
Herunder: Staldbygningens nye limtræskonstruktion. Fot. 1989 SMS.

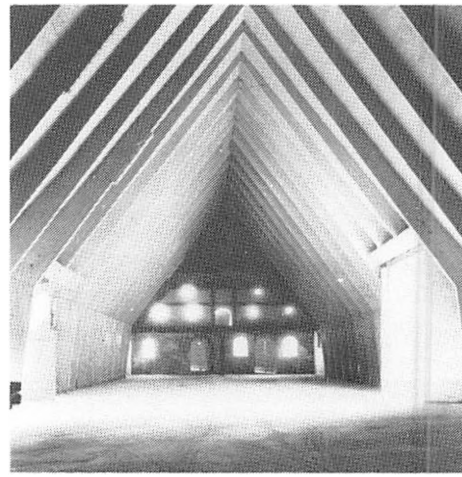

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

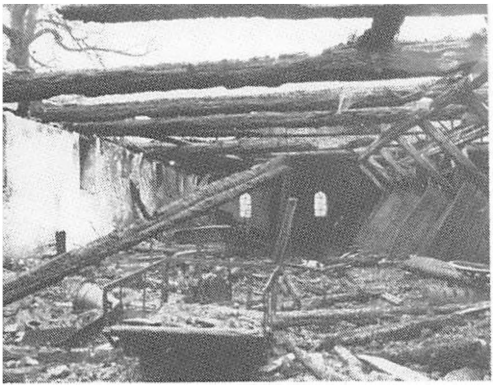

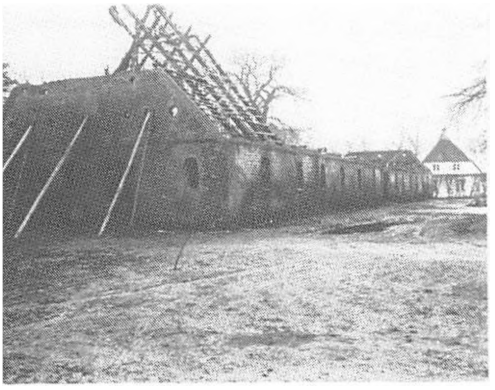

som var fastgjort til de bærende stolper med ankre, der havde meterhøje forskudsjern [1]). Denne konstruktionsform har gammel hævd på vesteregnen og er påvist i en halv snes Møgeltønderhuse [2]).

Omkring 1904 undergik den lange længe en større ombygning og fik en helt ny staldindretning, ligesom begge gavles halvvalm blev afløst af lodrette bræddebeklædninger med store luger, hvorigennem hø kunne hejses op og føres ind på loftet ved hjælp af et spil. Gavlen mod landevejen fik nye døråbninger, der svarede til den nye staldindretning, og mursten her med årstallet 1904 daterer denne ombygning. Vi har i Schackenborg godsarkiv søgt at finde oplysninger om 1904-ombygningen og har efter en hastig gennemgang af byggesagsarkivet for Solvig fået bekræftet, at bygningen - der indtil da oplyses at have bestået af »Tenne« og »Stall« - ved denne lejlighed fik ny staldindretning. Det fremgår endvidere, at arbejdet bl. a. omfatter tilmuring af to ladeporte, hvorimod der ikke er

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

fundet oplysninger om etablering af gårdsidens store vindueshuller eller om den formodede ommuring af gavlen nærmest hovedbygningen, selv om begge disse arbejder må antages at være blevet udført på nogenlunde samme tidspunkt.

Omkring 1980 trængte gavlens lodrette bræddebeklædninger til istandsættelse, og da indretningen fra 1904 for længst var overhalet af udviklingen, blev det besluttet at retablere halvvalmene og dermed genskabe bygningens hovedform. Glæden over denne retablering blev imidlertid kort, for i december 1987 brændte såvel den lange længe som tværbygningen.

Kun den lange længes ydermure blev stående, og bjælkelaget blev – trods de vældige tømmerdimensioner – så ødelagt, at istandsættelse ikke var mulig. Det blev derfor besluttet at erstatte den udbrændte tagkonstruktion med limtræsrammer, der både kunne bære taget og tjene til forankring af de lange ydermure. Denne ændring indebar, at bygningen igen blev gjort brugbar i landbrugsdriften og har desuden givet en ekstra, rumlig kvalitet i forbindelse med at det indre nu fremstår med én stor gulvflade uden opdelinger.

Genanvendelige bjælker indgår dog i bjælkelag på fire fag i begge ender af bygningen, og oven på disse bjælkelag er der udført en traditionel tagkonstruktion med hanebåndsspærfag, således at man stadig kan få et indtryk af den oprindelige konstruktion.

Midt i bygningens bagside er der etableret en traditionel port, der er hvidmalet som luger og døre, og i begge langsider er vindueshullerne blevet tilmuret med undtagelse af en smal ventilationsspalte. Tilmuringerne – samt nyt murværk iøvrigt – er udført med blødstrøgne teglsten i normalformat, således at de foretagne ændringer umiddelbart lader sig aflæse i forhold til de ældre stenformater, samtidig med at den nødvendige helhedsvirkning er opnået i kraft af teglmaterialets farve og overfladestruktur.

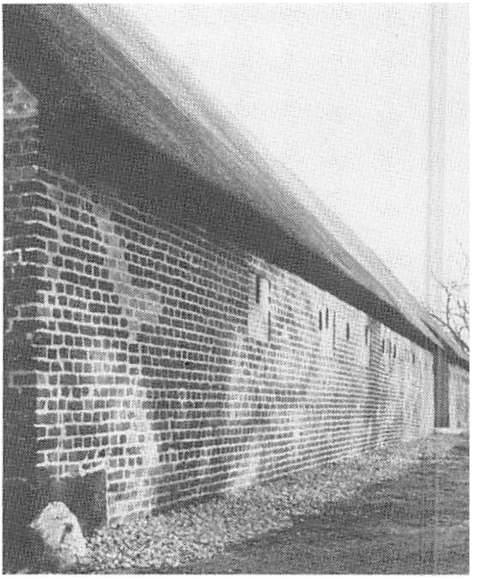

Staldbygningens istandsatte bagside. Vinduerne fra 1904 er tilmurede, men forsynet med en smal ventilationsåbning. I baggrunden skimtes den nye port. Det nye murværk omkring den markerer placeringen af den totalt ødelagte tværbygning, som ikke blev genopført. Fot. 1989 SMS.

Trods det beklagelige tab af den oprindelige tømmerkonstruktion samt af tværbygningen fra 1797, fremstår den lange længe således med forøget arkitektonisk styrke efter branden – næsten som Fugl Fønix.

Henvisninger

1. Et forskudsjern er et murankers udvendige, lodrette del.
2. Se »Møgeltønder, slotsby og bondeby«, s. 63-68.
3. Godsarkivet indeholder iøvrigt et samtidigt, alternativt forslag til staldindretning, men dette forslag har små halvvalm over de store gavlluger.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Peter Nicolaisen

Kunst i Sønderjylland (4)

Af JESPER TOFFT

Signaturen »PN« står at læse under utallige farveglade malerier af skønne landskaber, spraglede blomsterbuketter og mange andre motiver. PN står for Peter Nicolaisen, den snart 95-årige maler fra Egernsund, der livet igennem har fundet inspiration i det sønderjyske.

Peter Nicolaisen blev født i 1894 i Ballum som søn af en bonde. Han blev uddannet som håndværksmaler, men hurtigt efter udstået læretid brød Første Verdenskrig ud, og Peter Nicolaisen måtte afsted som tysk soldat. Han gjorde hele krigen med og kæmpede på både øst- og vestfronten.

Kunstinteressen havde længe været vakt, og i 1920 kom han ind på Det kongelige Kunstakademi i København som elev af professor Aksel Jørgensen. Uddannelsen her varede seks år, og både da og senere var det strenge tider for den unge kunstner. Efter et toårigt ophold i Italien, især i Firenze, bosatte Nicolaisen sig på Tønder-egnen. Her lærte lensgreve Otto Didrik Schack på Schackenborg maleren at kende og gav ham en tiltrængt håndsrækning ved at tilbyde fri bolig i et af slottets huse.

I 1930erne og 1940erne var Nicolaisen stærkt påvirket af Emil Nolde. Det ses tydeligt på værkerne fra denne periode, at de er præget af brede, noget heftige, ekspressionistiske penselstrøg. Men også den tidvise, dramatiske naturopfattelsen, f.eks. truende mørke skyer over marsken, vidner om inspiration fra Nolde. Denne skal under et besøg på en udstilling, Peter

Peter Nicolaisen: Blomster. 1936. Sønderjyllands Kunstmuseum.

Nicolaisen afholdt i Flensborg i 1940erne have udtalt: »In dem steckt was!«. Ikke længe efter vistes de samme billeder i København, men her var kritikkerne efter Nicolaisen med begrundelsen, at han lignede Nolde for meget!

Fra Møgeltønder flyttede familien Nicolaisen til Egernsund, hvor egnen ved Flensborg fjord og Gråsten-skovene blev motiver for utallige malerier. Nicolaisen har næsten udelukkende malet i olie; kridttegninger og dekoration af store vaser er dog væsentlige undtagelser. Motiverne er langt overvejende landskaber samt opstillinger, især af blomster i vase. Han er også en god portrætmaler, og man kunne her nævne et vældigt godt portræt af faderen.

Karakteristisk for Egernsund-årene er en slags impressionisme med brede flader, der som en sum af facetter opbygger landskabet, hvadenten det

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

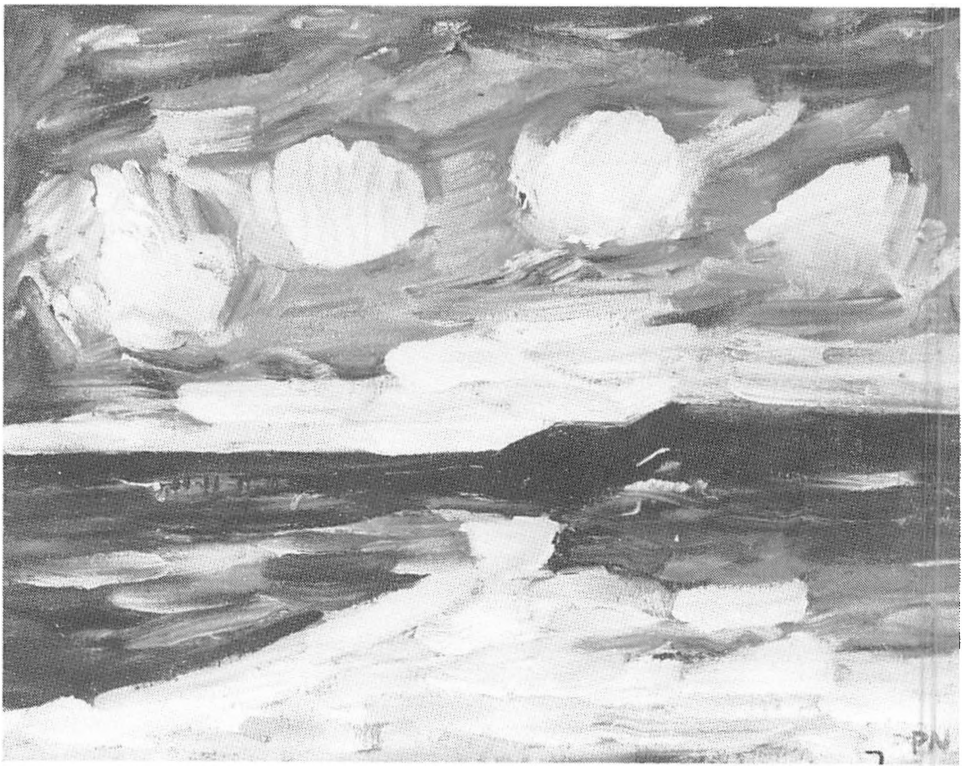

Peter Nicolaisen: Stranden på Rømø. Museet på Sønderborg slot.

er den grønne forårsskov eller den rødbrune efterårsskov med violette toner hist og her.

Peter Nicolaisen er i sin høje alder ikke længere aktiv; men han deltager stadig på Grænselandsudstillingen hvert år. Hans værker ejes af bl. a. museerne i Tønder og Sønderborg og hænger desuden på mange offenlige institutioner, rådhuse m. m. Byrådssalen i hans hjemkommune er således smykket med en række malerier med motiver fra Broagerland.

Peter Nicolaisen: Selvportræt. Sønderjyllands Kunstmuseum.

Litteratur

P. Brodersen: Peter Nicolaisen, Egernsund. Gråsten 1979.
Weilbachs Kunsterleksikon.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Tamdrup Høj

Et besøg værd

Af STEEN WULFF ANDERSEN

Ved udmundingen af Haderslev Fjord, lidt inde i landet, ligger den anselige Tamdrup Høj. Med sine 42 meter i tværmål og 9 meter i højden er det ikke alene den største gravhøj i Nordslesvig, men også på landsplan hører den til blandt kæmperne. Der har aldrig været foretaget arkæologiske udgravninger i højen, og det er derfor umuligt at sige noget sikkert om dens alder og opbygning. Bedømt ud fra størrelsen og beliggenheden er den dog sandsynligvis opført i den ældre bronzealder (ca. 1500 - ca. 1000 f. Kr.).

Området omkring Tamdrup har tidligere været utroligt rigt på oldtidsminder. Alene på markerne umiddelbart syd og øst for Tamdrup Høj har der ligget ca. 20 gravhøje, af hvilke der i dag dog kun er bevaret to.

Tamdrup Høj ligger højt i landska-

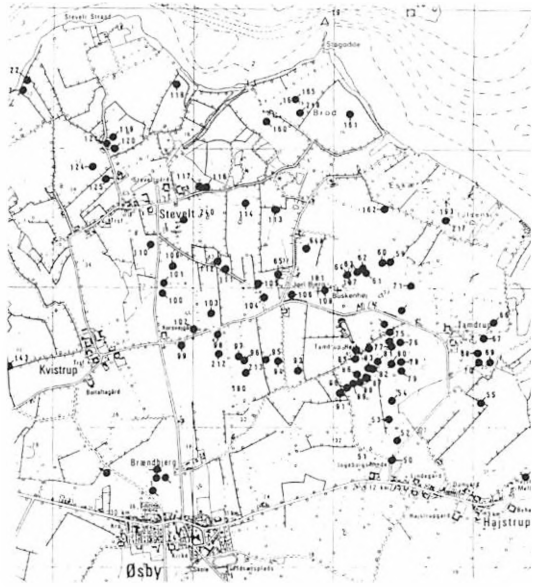

Kort over oldtidshøje omkring Tamdrup. Tamdruphøj er markeret med en pil. 1:50.000. Geodætisk Institut. Copyright (A 404/85).

På Tamdruphøj rejste den tyske regering i 1906 en såkaldt gnisttelegraf, der senere blev benyttet som signalstation ved flådemanøvrer i Lillebælt. Fotografiet her er antagelig taget umiddelbart før 1920. Fot. Haderslev Museum.

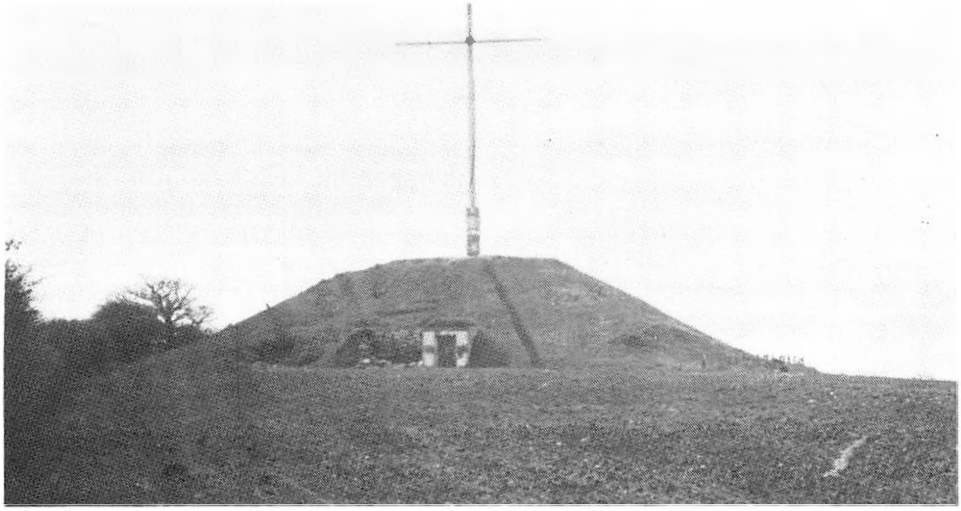

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

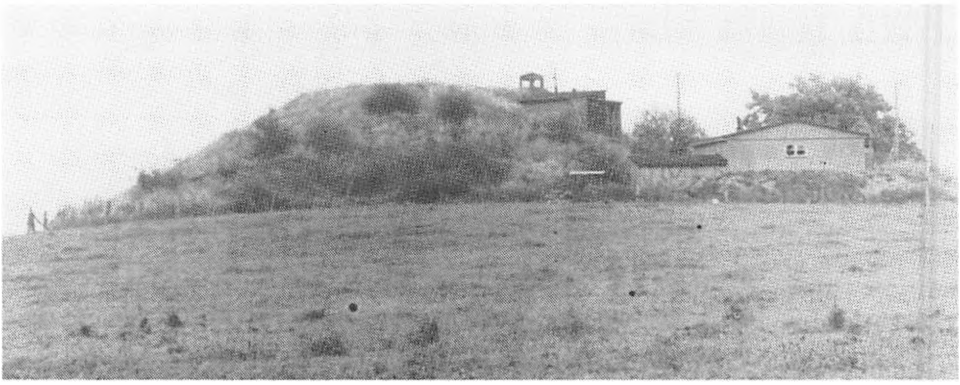

Tysk flyobservationspost på Tamdrup Høj fotograferet lige efter befrielsen i 1945. Stillingen, der allerede blev anlagt i maj 1940, bestod af maskingeværreder befæstet med løbegrave og strømførende pigtråd. I kanten af højen var der opført en lille barak til vagtmandskabet. Fot. Haderslev Museum.

bet, og fra toppen (49 m. o. h.) er der en storslået udsigt over fjorden, Haderslev Næs og Lillebælt. I klart vejr rækker blikket fra Skamling i nord til Frøbjerg Bavnehøj og Als i henholdsvis øst og syd. Dette gode udsyn var da også årsag til, at højen både under 1. og 2. Verdenskrig blev benyttet som signal- og observationsstation for det tyske militær.

Med bil er det let at komme til Tamdrup Høj. Fra Haderslev-Årøsund landevej drejes i Hajstrup mod Tamdrup. Parkér ved vejen ca. 500 meter efter Tamdrup by og gå op ad markvejen.

Set og sket i Sønderjylland

Grænselandskronik

Af NIS-EDWIN LIST-PETERSEN

Grænselandskronikken for april kvartal er skrevet af Nis-Edwin List-Petersen der er født i Løgumkloster, opvokset i Nord- og Sydslesvig, og siden 1978 forstander for det tyske mindretals ungdoms- og kursuscenter på Knivsbjerg.

Det lader til, at de begivenhedsrige kvartaler havner på et hjemmetysk skrivebord. Det var Günter Weitling, som stod for sidste års aprilkvartal med landdagsvalget i Slesvig-Holsten og den specielle rolle, Karl Otto Meyer fik i den anledning. De efterfølgende kronikører startede deres indlæg med bemærkninger om, at det havde været en rolig periode, og at kronikken handlede om småting.

Den 1. april chokerede det tyske mindretals dagbladet »Der Nordschleswiger« sønderjyderne med, at amtsborgmester Kresten Philipsen ville gå af og efterfølge sin partifælle Henning Christophersen som EF-kom-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Den tyske forbundspræsident, Richard von Weizsäcker (til højre), hilser på det tyske mindretals generalsekretær, Peter Iver Johannsen, ved besøget i Tinglev den 26. april. I midten formanden for BDN, Gerhard Schmidt. Fot. M. Mauter/Flensborg Avis.

misær. Denne meddelelse var der mange som røg på, men det viste sig altså, at de var blevet narret i april!

Præsidentbesøget

Selv om det ikke var verdenspolitik, der foregik i grænselandet, så skete der dog bemærkelsværdige ting. Højdepunktet var uden tvivl den vesttyske forbundspræsident Richard von Weizsäckers statsbesøg i Danmark, som blev afsluttet med et besøg hos det tyske mindretal i Tinglev og en reception hos Sønderjyllands Amtsråd på Sønderborg Slot den 26. april.

Allerede dagen før havde både dronning Margrethe og Richard von Weizsäcker givet udtryk for deres glæde over det tillidsfulde og venskabelige forhold, som i dag kendetegner relationerne mellem Danmark og Forbundsrepublikken og understreget, at Bonn-København erklæringerne efter mange års dybtgående konflikter har dannet et solidt grundlag for det nuværende gode naboskab og den gensidige respekt. Nu kan man jo gå ud fra, at udtalelser af den art nok hører til et sådant statsbesøg. Men der lå dog et særpræg over besøget, idet præsidenten med sine åbne utvetydige udtalelser, sin humor og kompetence formåede at begejstre menneskene under hele turen.

For det tyske mindretal var præsidentparrets og prins Joachims besøg i Tinglev selvfølgelig det vigtigste. Præsidenten udtalte anerkendelse og tak til mindretallet for dets andel i den positive udvikling i grænselandet efter

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

2. Verdenskrig. Han gentog dronningens udtalelse om, at mindretallet giver grænselandet en ekstra dimension og gør dette rigere. Hele statsbesøget må betegnes som særdeles vellykket.

Dybbøl - 125 år efter
Når jeg på Knivsbjerg har gæster fra udlandet og i mit informationsforedrag om Nordslesvig kommer ind på Dybbøl, indleder jeg som regel med en bemærkning om, at danskerne er et mærkeligt folk, der først og fremmest fejrer deres nederlag. Nu var det altså 125 år siden prøjserne løb de danske stillinger over ende. Den 18. april samledes folk fra nord og syd med dronning Margrethe og prins Joachim i spidsen for at mindes ikke først og fremmest nederlaget, men de faldne, konsekvenserne og hvad vi har lært af historien. Naturligvis kan man diskutere, om slige højtideligheder ikke har overlevet sig selv. Der er dog visse ting, vi nødvendigvis må mindes, ikke mindst, at krig er politikkens falliterklæring, at krig betyder menneskeoffer - men for hvad? - og at der ikke findes et fornuftigt alternativt til freden, som ikke vokser af sig selv, hverken i store eller små sammenhænge.

40-års jubilæer
1949 grundlagde en del af de etniske og nationale mindretal i Europa den såkaldte Europæiske Mindretalsunion (FUEV). Jubilæet blev fejret med en kongres den 22.-24. april i Versailles, hvor unionen blev til i 1949. Det har især været det danske og det tyske mindretal, som har sat et positiv præg på unionen og som har ydet en stor indsats.

40 år gammel blev også Forbundsrepublikken Tyskland. Denne begivenhed blev mindet ved en højtidelighed på Knivsbjerg med repræsentanter fra både nord og syd. Den vesttyske generalkonsul Nikolaus Merten konkluderede i sin udmærkede tale, at nogle af de gamle fordomme begynder at vakle. De som hidtil troede, at en ordentlig tysker går til køjs iklædt sin »Pickelhaube« og står op med trukket sabel, må lære om. I disse dage bebrejdes tyskerne for umådelig fredsommelighed, fordi de ikke uden videre vil stille tysk territorium til rådighed for en tænkelig næste krig. Iøvrigt har tyskerne aldrig boet i en friere stat.

EF-valget
EF-valgets tabere var stort set valgdeltagelsen, menigsmålingsinstitutterne og Det konservative Folkeparti. Den første røg under 50 % den 15. juni og de næste betydeligt ved siden af - det er dog også for galt, at vælgerne ikke gør, hvad prognosemagerne forventer af dem - og statsminister Povl Schlüters parti fik halveret deres mandattal. I Sønderjylland lå valgdeltagelsen med 44,7 % endnu lavere end i den øvrige del af landet. Den eneste sønderjyske kandidat, som er repræsenteret i Parlamentet, står ifølge Matlok (DN 21.6.) på den »forkerte side« og hedder Jens Peter Bonde; han kommer fra Stubbæk ved Aabenraa og tilhører Folkebevægelsen mod EF.

Årsmøde - Knivsbjergfest
Det lader til, at Gud har skiftet national identitet. Hidtil blev der sagt, at Gud må være en dansk sydslesviger, idet solen altid skinnede, når årsmøderne stod på, mens det tit og ofte regnede, når de tyske nordslesvigere holdt deres traditionelle Knivsbjergfest 14 dage senere. Denne gang var det i hvert fald omvendt, selv om de i Flensborg var nogenlunde heldige med vejret.

Glæde vakte især, at man for første gang i historien kunne byde velkom-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Dronning Margrethe og prins Joachim (i uniform) fotograferet sammen med amtsborgmester Kresten Philipsen ved besøget på Dybbøl den 18. april. Yderst til venstre ses prins Henrik. Til højre for dronningen ses Viggo Nielsen, formand for udvalget, der har forestået restaureringen af skanse 4. Fot. Helge Grøhn/Der Nordschleswiger.

men til en slesvig-holstensk ministerpræsident. Bjørn Engholm understregede i sin tale begivenhedens historiske betydning og udtalte sin tilfredshed med det gode forhold i grænselandet.

Knivsbjergfesten havde »kongevejr«, derimod knap så mange konger, idet de højtstående repræsentanter sydfra havde meldt afbud på grund af Europavalg o. l. Festtalen blev holdt af Stefan Sass, formanden for Slesvigsk Parti's ungdomsorganisation. Talen blev i det store og hele modtaget positivt, men førte i tiden derefter til en del avisskriverier, som jeg senere vil komme ind på.

Skoler, universiteter, kaserner m.v.

At der var ballade omkring kasernen, dvs. sergent-skolen i Sønderborg, der muligvis skulle nedlægges, har min forgænger som kronikør allerede meddelt. Formodningen om nedlæggelsen blev til vished, selv om både amtsborgmester Kresten Philipsen. Sønderborgs borgmester, Ingolf Winzor, og det øvrige Sønderjylland i pressemeddelelser og læserbreve gjorde alt, hvad de kunne for at redde kronprinsens og prinsens militære uddannelsessted. Nu kan man jo diskutere, hvor meget der er brug for militær i afrustnings- og afspændingstider, men det var vist mere penge og arbejdspladser, diskussionen drejede sig om.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

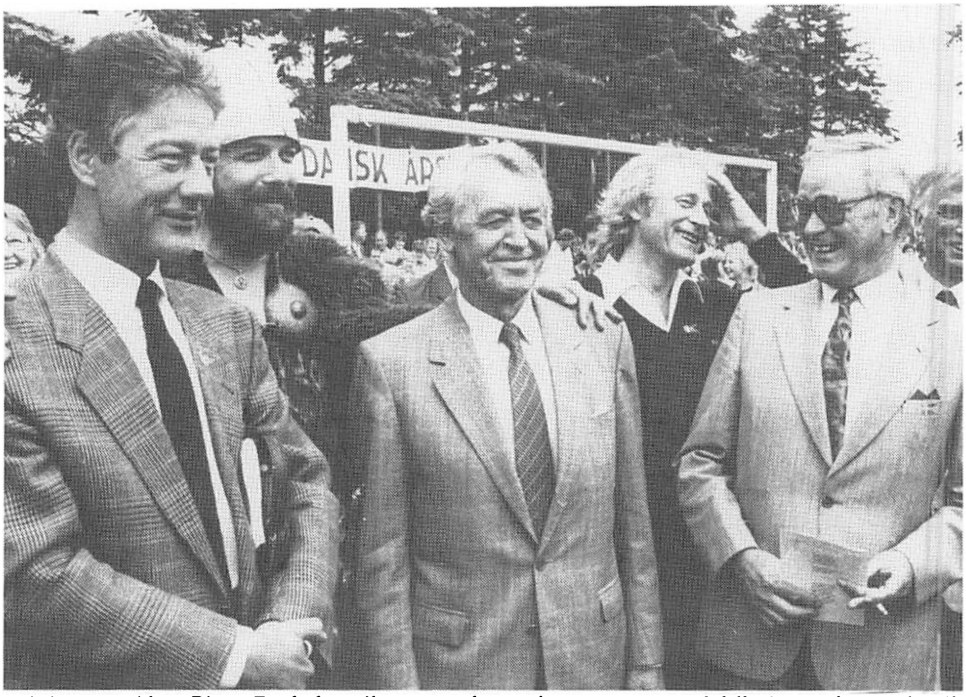

Ministerpræsident Björn Engholm (til venstre) fotograferet sammen med folketingets formand Erik Ninn-Hansen ved det danske årsmøde i Flensborg. Mellem dem står en Jels-viking. Fot. M. Mauter/Flensborg Avis.

Det blev iøvrigt endnu værre for Sønderborg, idet det i løbet af juni blev meddelt, at søfartsskolen også skulle lukke portene. Det lader ikke til, at en sønderjyde som statsminister og en som undervisningsminister er en garanti for god behandling af landsdelen. Så der var så sandelig en læser, der mente, vi havde stemt forkert i 1920. Det var for meget for Bjørn Svensson, der på det kraftigste irettesatte vedkommende. For at trøste lidt oplyste forvaltningschef Aage Fogh (JT 30.5), at amtet for tiden var i tætte forhandlinger med Odense Universitet om at få en række universitetsuddannelser til Sønderjylland. Så må vi da håbe, at dette lykkes.

Syd for grænsen har de det heller ikke meget bedre. Rektor, prof. Willfried Janssen samt 15 styrelsesmedlemmer ved det tyske lærerseminarium i Flensborg (Pädagogische Hochschule) trådte tilbage i protest mod landsregeringes beslutning om at stoppe bygningen af et nyt bibliotek.

Drejer det sig ved PH-biblioteket kun om et placeringsspørgsmål, nemlig om der skal bygges til seminariet og til ingeniørskolen (Fachhochschule, FH), sammen eller adskilt, så blev det Nordiske Universitet dømt til lukning. Regeringen havde bestilt en vurdering af en uafhængig ekspertkommision, som konkluderede, at universitetet ikke var levedygtigt og mindst ville kræve et statstilskud på 10 mill. DM om året for at opretholde driften. (Fl.A. 18.4). SSV-landdagsmand Karl Otto Meyer har udtrykt sin dybe skuffelse

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

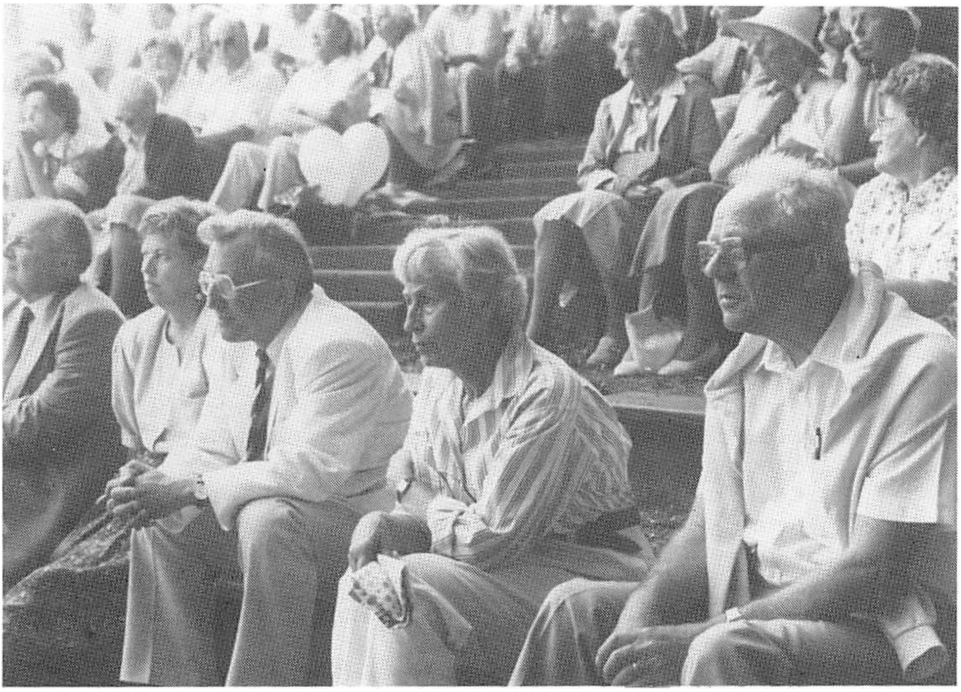

Gæster ved årets Knivsbjergfest, fra venstre landdagsmedlem Gert Rossberg (SPD) og frue, generalkonsul Nikolaus Mertens, Aabenraa, den slesvig-holstenske landsregerings rådgiver i mindretalsspørgsmål, Kurt Hamer og frue. Fot. Helge Grøhn/Der Nordschleswiger.

over det Nordiske Universitets lukning og krævet, at regeringen realiserer den lov om oprettelse af et teknisk universitet i Flensborg, som blev vedtaget i 1975.

Der har været megen snak om grænseoverskridende uddannelser i Europa, og ikke mindst mindretallene må have en interesse i sådanne uddannelsesgrene. Nordisk Universitet har været et forsøg, men det eneste, der efter min mening har været nordisk, var universitets navn og rektor. Vi har i Sankelmark diskuteret, hvor meget samarbejde hen over grænsen der lå i uddannelsen, og det var på daværende tidspunkt så godt som intet. At man kan diskutere, om ikke Nordisk Universitet burde have haft en længere eksperimenteringsfase, er en helt anden sag. Trods alt fatter jeg ikke, hvorfor man ikke endelig tager chancen for grænseoverskridende uddannelser med gensidig anerkendelse af uddannelsesdele og etablerer et modeluniversitet tværs over grænsen med afdelinger i Sønderborg, Aabenraa og Flensborg, istedet for fortsat at føre den hidtil brugte kirketårnspolitik på begge sider. Hvad duer et »europæisk hus«, når vi ikke gør noget ved det, især i grænseegnene.

I denne sammenhæng passer EF's beslutning om, ikke at give tilskud til elektrificering af togruten Hamborg – Odense. Det bliver altså fortsat sådan, at vi i Tyskland anses for at leve i Vestsibirien, mens københavnerne nok holder os for en region i Norditalien, så det ender nok med, at vi må hjælpe os selv.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Tosprogede bynavne

Sigfred Andresen har den 20. april i Flensborg Avis slået et slag for benyttelsen af de danske bynavne i Sydslesvig, og jeg synes principielt, at det er en god idé, forudsat han mener, at man burde bruge begge betegnelser i hele det gamle hertugdømme og ikke bare som i tidsskriftet »Slesvigland« for Sydslesvig. Grænsekampen er jo overstået og da vi kun fører en fredelig, kulturel kappestrid, kan jeg ikke indse, hvorfor der i officielle brochurer om Sønderjylland på tysk skal stå: »Sie erreichen Aabenraa (på tysk med et langt a-- i starten og i enden) i stedet for at bruge den traditionelle tyske betegnelse Apenrade eller Tondern for Tønder, Hadersleben for Haderslev osv. Ligeledes ville jeg ikke drømme om at bruge tyske betegnelser for byer i Sydslesvig, når jeg taler dansk. Da er Flensburg Flensborg, og Schleswig Slesvig og Friedrichstadt Frederikstad, og det volder mig ikke de mindste problemer, tværtimod. Vi bor i grænseland med en lang konflikfyldt historie, som Gud ske lov har udviklet sig til noget meget positivt. Hvorfor så ikke gøre brug af den rige tosprogede tradition, landsdelen råder over. Eller er der stadig nogen som har en lille drøm om eller en stor frygt for Kongeå eller Ejder. Jeg havde ikke engang noget imod tosprogede byskilte, der ville gøre opmærksom på denne rigdom.

Lidt af hvert

NDR har etableret et nyt program 4, men NDR's chefetage må gå ud fra, at den radiotekniske standard i grænseområdet nok ligner den i junglen, siden man har besluttet kun at udsende programmet på mellembølge. Det drejer sig da også kun om politiske programmer, udvidet efterretning osv. De må jo gå ud fra, at vi først og fremmest har behov for pop-musik og lidt sladder ind imellem (DN 4.4.).

Danmarks Radio synes derimod at mene, at de programmer som produceres i grænselandet ikke er gode for hele landet. Derfor har man besluttet, ikke længere at udsende grænselandsmagasinet landsdækkende på P1. Dette har det tyske mindretals delegeretmøde på det kraftigste protesteret imod (DN 6.4 og JT 7.4.).

Måske er det en reaktion på, at de store modsætningsforhold er forsvundet til gavn for en kontaktsøgen, som bl. a gav sig udtryk i en invitation til Nordschleswigsche Musikvereinigung's lille kor, til at optræde i anledning af generalforsamlingen i foreningen »Harmonien« i Haderslev, som traditionen tro ellers skulle være en ærkedansk sammenslutning (DN 7.4.). Jeg synes, det er en pragtfuld udvikling, ligesom det er dejligt, at det tyske mindretals kulturudvalg, Folkeligt Samfund, Aabenraa og Haderslev Musikforening kan arbejde sammen omkring »Slesvig-Holsten Musik-Festival«'s koncerter, og at der er etableret et samarbejde mellem Sønderjyllands Symfoniorkester og mindretallets kor.

På grund af strukturforandringer i landbrugsuddannelsen har den tyske efterskole i Tinglev måttet opgive at uddanne landmænd fremover (DN 15.4.).

TV-Syds seertal er halveret (JT 13.4.)

DSB vil til at indføre en særlig rabat på rejser i Danmark for det danske mindretal i Sydslesvig, hvis man kan få et samarbejde i stand. Vi kunne da undersøge, om ikke Deutsche Bundesbahn giver billigere billetter til det tyske mindretal, så ville det endog være muligt at bytte billetter! (Fl.A. 4.5.).

»Røde Kors« i Danmark og i Slesvig-Holsten har besluttet at sætte en min-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

desten på Dybbøl, som skal afsløres den 22. august. Stenen skal minde om den første indsats af Røde Kors-repræsentanter under slaget på Dybbøl skanserne, den 18. april 1864 (DN 6.5.).

»Schweizerhalle«, hjemmetyskernes teater- og forsamlingshus i Tønder blev solgt til kommunen som fremover garanterer mindretallet adgang til salen m.v. (DN 10.5.).

En dansk politimand må ikke bo i udlandet. Det fik en betjent besked på, da han ville bo hos sin kone i Tyskland (DN 11.5.).

Ministerpræsidentens rådgiver i mindretalsspørgsmål, Kurt Hamer, har startet et fremstød for, at det danske mindretal omsider kan opnå ligestilling på tilskudsområdet. Kurt Hamer har med støtte fra Bjørn Engholm og SPD's landsformand, Gerd Walter, rettet henvendelse til alle socialdemokratiske byråds-, amtsråds og kommunalbestyrelsesmedlemmer i Sydslesvig, og bedt dem støtte ansøgninger om tilskud til mindretallets aktiviteter (Fl. A. 12.5).

Eleverne pjækker for meget. Det mener rektor Erik Jensen fra Duborg-Skolen i Flensborg om skolens elever. Han vil indføre et nyt system for at standse skulkeriet (Fl. A. 26.5.).

SSV kræver, at det miljø-akademi, som SPD-flertallet i landdagen ønsker oprettet, skal placeres i Flensborg (Fl.A. 27.5.).

Den tyske grænseforenings studie i Hanved har stoppet sin virksomhed den 1. juni 1989 (DN 30.5.).

Tønder var vært for en stor kniplingefestival (VK 6.6.).

Friserne ønsker afsat et beløb på ca. en million DM til fremme af frisisk sprog og kultur. Det oplyste formanden for friserrådets Nordfrislandsektion, Jacob Tholund, efter et møde i landdagens friserudvalg (Fl.A. 6.6.).

Flensborg får et dansk-tysk energikontor. Projektet skal formidle dansk know-how om alternativ energi til hele forbundsrepublikken og ledes af ingeniør Ulrich Jochimsen, Flensborg (Fl.A. 7.6.).

Der var uenighed om Duborg-skolens karakteromregningsskala, der bruges, når studenter fra Duborg-skolen vil læse på universiteter i Danmark. Problemerne blev løst på et møde mellem repræsentanter for skolen og undervisningsministeriet i København. (Fl.A. 16.6., 20.6., 24.6., 30.6.).

Honorære konsuler fra hele verden, som repræsenterer Danmark derude, var på besøg i Sønderjylland (VK 17.6.).

SSF's delegerede på et ekstraordinært landsmøde forkastede organisationsudvalgets forslag om, at forretningsudvalget skulle bestå af tre medlemmer, hvorefter udvalget trak hele sit forslag tilbage (Fl.A. 21.6.).

Aabenraa fejrede rejsegilde på sit ny sygehus, som nok bliver det sidste nye, som bygges i dette århundrede i Danmark (JT 23.6.).

Grænsehandelen er øget med 25 % til fordel for den vesttyske side. (Fl.A. 30.6.).

Kunst og kultur

Ulrich Stærk, som er student fra det tyske gymnasium i Aabenraa, gav sin debutkoncert i det kongelig-danske musikkonservatoriums koncertsal. Anmelderne fra »Politiken«, »Berlingske Tidende« og »Jyllands-Posten« er enige i, at han allerede i dag med sine 26 år har en sikker og fornem plads blandt Danmarks pianist-elite. (DN 5.4. og JT 7.5.).

Gynther Hansen fra Felstedskov ved Aabenraa fik tildelt en legatportion fra Henrik Pontoppidans Mindefond (JT

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Den stærkt omdiskuterede skulptur i gården i tilslutning til Dansk Centralbiblioteks nybyggeri, fotograferet ved den officielle afsløring den 5. maj 1989. Fot. Flensborg Avis.

7.4.).

ZDF, det tyske TV 2, udsendte en film om maleren Kurt Sonderborg, som er en af de førende kunstmalere i nutidens Tyskland. Han blev født i Sønderborg 1923 og er søn af musikeren Kurt Hoffmann. Han opnævnte sig senere efter sin fødeby (DN 7.4.).

Å-udstillingen overlevede i Aabenraa, idet Aabenraa i år dog var ene om udstillingen, medens Aalborg og Aarhus stod af. Udstillingen fik alle tiders anmeldelser (VK 15.4.).

På Gottorp slot vistes en udstilling med skulpturer af den glemte kunstner Emil Rasmus Jensen, som oprindelig kom fra Tønder (DN 3.5. og 13.5.).

I anledning af 40 års jubilæet for tilblivelsen af Forbundsrepublikken åbnedes en karikatur-udstilling på Knivsbjerg med 40 års politisk karikatur i Vesttyskland (DN 27.5.).

Kunst på Kalvø åbnede en fornem udstilling fra Louisiana (DN 8.6. og JT 11.6.).

Dansk Centralbibliotek i Flensborg vil af med sit nye kunstværk, som bestyrelsen anser for ikke at være kunst. Denne beslutning har vakt opsigt og udløst en lang debat i læserbrevspalterne (Fl. A. 15.6., 20.6., 23.6. ff.).

Slesvig-Holsten Musik-festival kommer også til Sønderjylland i år med tre koncerter i hhv. Løgumkloster, Hadersley og Aabenraa. Festivalens intendant prof. Justus Frantz lovede iøvrigt at spille Beethovens 5. klaverkoncert gra-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

tis, hvis Sønderjyllands Symfoniorkester medvirker. I 1988 havde han givet afslag på at spille koncerten, fordi der var leveret et forkert flygel. (DN, JT og VK 17.5., 29.6. og 30.6.).

Leonhard Bernstein åbnede SH-Musik-festivalen i Flensborg med en koncert i verdensklassen. Han dirigerede det romerske Accademia Nationale di Santa Cecilia i Tjajkovskijs 4. Symfoni. Jeg vil give Flensborg Avis' anmelder ret i, at denne koncert var livets oplevelse. Jeg var så heldig, at kunne følge den fra scenen (Fl.A. 30.6.).

Jels-Vikingerne opfører dette år »Sigurd Fafnersbane« (DN 30.6.).

Debat

Der har været en livlig debat i læserbrevspalterne, men jeg vil kun komme ind på to væsentlige debatter i hhv. »Der Nordschleswiger« og »Flensborg Avis«. Begge debatter handler om tolerance, eller om intolerance. Det ene er en debat, som Stefan Sass udløste med sin festtale på Knivsbjerg, hvor han udtalte, at det var uacceptabelt, at en ansat i en stor hjemmetysk forening holdt en tale på dansk, bare fordi der var nogle danskere tilstede, der ikke kunne forstå tysk. Bortset fra, at den unge mand burde have informeret sig bedre, inden han kom med den udtalelse, som endog gav Flensborg Avis anledning til en leder, er det nu noget vrøvl, at være stivbenet i den sammenhæng. Det er mindretallets fordel at være på hjemmebane i begge sprog. Hvorfor ikke udnytte det. Det betyder langtfra at opgive sin egen identitet, og selvfølgelig bør sproget fremmes i egne rækker, men ikke med den »store hammer«!

Den anden debat optog og optager stadig Flensborg Avis's spalter. Det er den såkaldte Resi Petersen sag. Resi Petersen havde været vandrelærer i Sydslesvig og blev kort før sin pensionering suspenderet fra sit job i Gottorp amt efter 30 års arbejde for mindretallet. Jeg har svært ved at se, at der er nogen rimelighed i de afgørelser man har truffet. Det lugter gevaldig af kæft, trit og retning, noget man ellers i Danmark kun formoder trives i tyske kredse, hvilket jeg hermed da heller ikke vil udelukke kan være rigtigt (Fl.A. 22.4.ff).

Personalia

Kresten Philipsen og Ingolf Winzor er kåret til stormestre af en vindrikkerorden i Frankrig (JT 2.4.).

Møbel-designeren Wegner, som stammer fra Tønder, fyldte 75 år. (JT 2.4. og FL. A. 10.4.).

Den »sønderjyske« statsminister Povl Schlüter fyldte 60 år (DN 3.4.).

CDU i Slesvig-Holsten valgte den parlamentariske statssekretær Ortfried Hennig til landsformand som efterfølger for Gerhard Stoltenberg (DN 10.4.).

Gerhard Stoltenberg er udnævnt til ny vesttysk forsvarsminister efter otte år som finansminister (DN 14.4.).

Margit Beneke fra NDR er valgt til formand for grænselandspresselogen (DN 19.4.).

Siegfried Matlok blev genvalgt som leder af det tyske mindretals sekretariat i København (DN 10.5.).

Ny skoledirektør i Sydslesvig er Hans Andresen som hidtil var viceskoledirektør (Fl.A. 20.5.).

Ny SSF-generalsekretær bliver Ernst Ballowitz som efterfølger for Karl Kring (Fl. A. 25.5.).

Forkortelser.
DN = Der Nordschleswiger
Fl. A = Flensborg Avis
JT = Jydske Tidende
VK = Vestkysten

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Apropos – Guldhornene

Skattesøgning i Gallehus

Af STEEN W. ANDERSEN

I tilknytning til guldhornene er der naturligvis opstået et væld af myter og sagn om andre skatte i Gallehus; både om dem, der blev stukket til side af finderne, og om dem, der endnu ikke er fundet. Et af sagnene beretter om en stor sten, der skulle ligge begravet i den sydlige del af landsbyens åbne gadeplads. Under stenen var ingen ringere end Holger Danske begravet. Andre bud lød på, at stenen skulle skjule en skat, eller at der var tale om en runesten.

Den mærkelige sten har flere gange været eftersøgt bl.a. i efteråret 1906, hvor ovenstående billede er taget. Igennem tre uger lod greve Otto Didrik Schack to mænd bore og stikke efter stenen. Som det ses lykkedes forehavendet, selv om den fundne sten i størrelse ikke rigtig stod mål med beretningernes kæmpe. Under stenen fandtes imidlertid intet, og det blev derfor heller ikke opklaret, om sagnene havde noget på sig.

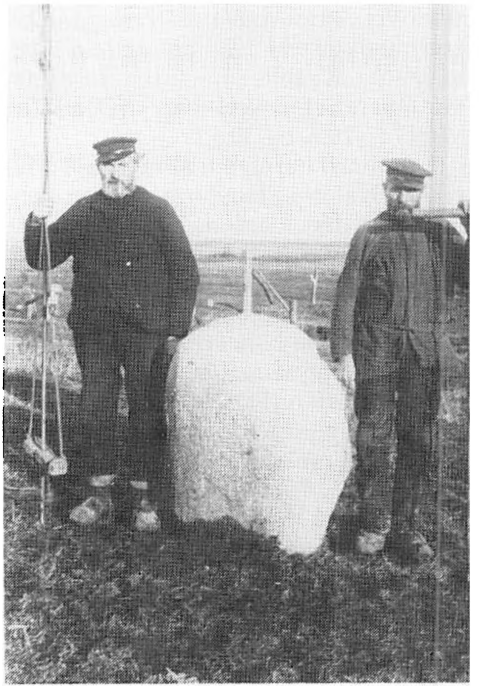

Nordslesvigsk Søndagsblad nr. 14, 1908. Foto i privateje.

Rejsen til Glückstadt med det første guldhorn

Af PETER KR. IVERSEN

Gunnar Milthers har i en kritisk afhandling i Årbog for nordisk Oldkyndighed 1945, s. 167-186 redegjort for Kirsten Svendsdatters fund den 20. juli 1639. Han vender sig i afhandlingen mod P. Lauridsens noget romantiske skildring af begivenhederne omkring fundet, som var publiceret i samme årbog 1908, s. 1-28, og inddrager i sin kritiske gennemgang materiale, som enten var overset af P. Lauridsen, eller som denne havde misfortolket. I det store og hele havde P. Lauridsen bygget sin fremstilling af fundhistorien på Ole Worms skrift »De avreo cornu« fra 1642, medens han havde afvist andre fremstillinger nærmest som falsknerier.

Milthers kritiske analyse af fundhistorien må stort set stå til troende, men

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

kan dog suppleres med en enkelt oplysning, som er undgået hans opmærksomhed. Guldhornsfundet er nemlig nævnt i Møgeltønder lensregnskab 1639-40. Her kan man nemlig læse i udgiftsregnskabet: »Fortæret og udgivet på rejsen til Glückstad til Hans Majestæt med den guldhorn, som blev funden ved slottet, og tilbage igen, som beløber sig efter hosliggende registers lydelse penge 20 rdlr. 2 mk. 4 sk. lb.«

Det »hosliggende register«, som vi ville kalde regnskabsbilag, er også bevaret, og det bærer overskriften »Fortæret og udgiven på rejsen til Glückstad selvanden med den guldhorn til Hans Majestæt.« Det er underskrevet af Laurs Hansen, og det fremgår af bilaget, at rejsen fra Møgeltønder til Glückstadt er foregået over Flensborg-Rendsborg-Itzehoe og samme vej tilbage. Undervejs er der på udturen spist (»fortæret«) »en nat udi Flensborg«, samt ved Dannevirke, i Rendsborg og i Itzehoe, mens der på hjemturen er spist i Itzehoe, i »Høy Wedsted« (Hohenwittstedt), i Rendsborg, ved Dannevirke og i Flensborg. Der er skiftet vogn i Flensborg og i Rendsborg, og det kan konstateres, at vognlejen fra Flensborg til Rendsborg er en halv mark dyrere end omvendt. De samlede udgifter beløb sig ifølge bilaget til 19 rdlr. 2. mk. 4 sk. lb. Denne sammentælling er rigtig i modsætning til selve regnskabet, der som nævnt anfører 20 i stedet for 19 rdlr.! Det kan endvidere konstateres, at Laurs Hanssen og hans ledsager selv måtte betale for fortæringen i Glückstadt. Man blev ikke kongeligt beværtet på slottet.

Laurs Hanssen var slotsskriver på Møgeltønderhus og er identisk med den skriver, der ifølge Kirstine Svendsdatters brev til Christian IV var i København med regnskaberne, da hun præsenterede guldhornet på Møgeltønderhus slot. Men hvem er den person, som har ledsaget Laurs Hanssen på rejsen med guldhornet til Glückstadt? Kan det mon være Kirsten, som således selv har kunnet fortælle kongen om fundet?? Det kan næppe have været den »tillidsmand«, som kongen ifølge Milthers har sendt til lensmand Gregers Krabbe i Ribe for hos ham, der tillige var lensmand over Møgeltønder len, at forhøre sig om guldhornsfundet. Laurs Hansen havde nemlig sin ledsager med tilbage, hvilket fremgår af fortæringsudgifterne, som er ens på ud- og hjemturen. Det er iøvrigt ganske interessant at bemærke, at det ikke, som det ellers fremstilles af Milthers, var den omtalte »tillidsmand«, der bragte hornet til Glückstadt, men slotsskriveren på Møgeltønderhus.

For en nutidig læser kan det ikke være uinteressant at følge rejseruten fra Møgeltønder til Glückstadt over Flensborg, Rendsborg og Itzehoe. Hver tur frem og tilbage tager 3-4 dage, en ganske antagelig præstation i betragtning af de alt andet end gode veje. Hornet var blevet fundet den 20. juli 1639, og kongen forlod Glückstadt i begyndelsen af oktober. Hornet må derfor være bragt til ham i september, måske i slutningen af august, men i hvert fald på et tidspunkt, hvor vejene har været rimeligt gode at færdes på. Alligevel har Laurs Hanssen valgt den noget længere vej over østkysten i stedet for marskvejen over Husum og Heide, som åbenbart ikke har været tillokkende for kørsel over længere afstande.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Det sker –

Et af de ældste, daterede Aabenraa-portrætter. Kaptajn Fester Fischer, født 1774, fotograferet af B. Meyer nytår 1863.

Fotografer i Aabenraa

Fotografiets 150 års jubilæum markeres med en udstilling på Aabenraa Museum, arrangeret i samarbejde mellem Aabenraa Museum og Institut for Sønderjysk Lokalhistorie. Udstillingen skildrer Aabenraa-fotografer fra ca. 1860 og frem til vor egen tid. Ganske vist var det i 1839, at teatermaleren L. J. M. Daguerre ved et offentligt møde i Paris den 16. august præsenterede sin epokegørende opfindelse, men der gik ca. 20 år, før Aabenraa fik sin egen selvstændige fotograf.

Den første, fastboende Aabenraa-fotograf var Matthias Lorenz Meyer, der var guldsmed i byen og allerede i 1845 optræder som omrejsende daguerretypist. Han har formodentlig arbejdet sammen med sin søn, Heinrich Bernhard, der var født i 1835. Denne døde allerede i 1863 og faderen året efter. Atelieret blev videreført af Josephus Hugo Dorr, der i 1866 blev gift med M. L. Meyers datter. Atelieret lå i Ramsherred 24.

Samtidig med ham er fotograf Jens Jacobsen Caprani, der virkede som fotograf i Aabenraa fra 1863 til 1872. Han skal i 1864 have fotograferet adskillige soldater, som deltog i krigsbegivenhederne dette år.

Af de ældste fotografer kendes kun ganske få udendørs optagelser, dvs. fotografier af gader og huse. J. H. Dorr var den første, der i større omfang fotograferede rundt omkring i byen; hans topografiske billeder er fra omkring 1880. Af senere fotografer har også H. Nedell, der omkring 1900 havde overtaget Capranis tidligere atelier i Storegade 9, fotograferet byens huse og gader.

I 1908 åbnede P. Clausen atelier i Ramsherred 38. Den bevarede del af hans glasnegativer er i 1989 indgået i de historiske samlinger i Institut for Sønderjysk Lokalhistorie sammen med sønnen Holger Clausens store negativsamling fra ca. 1950 og fremefter. Både Peter og Holger Clausen har fotograferet byens huse og gader, ligesom der er mange forretnings- og firmainteriørs blandt deres billeder.

Byens fotografer er dog først og fremmest portrætfotografer, og det er da også portrætfotografierne, som dominerer i de historiske samlinger, ikke mindst indsat i store, fine albums Derfor vil en stor del af de udstillede billeder være portrætter, ligesom der vises eksempler på portrætalbums. Herigennem illustreres også fotografiets brug igennem mere end 100 år, ligesom modefænomener indenfor klædedragt og opstilling kan iagttages. Det gamle atelier rekonstrueres med et skovparti som bagtæppe, med en bænk og med et stort gammelt atelierapparat fra Aabenraa-fotografen W. Schützsack. *Henrik Fangel*

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

på de nordslesvigske museer

Aabenraa Museum

til 24. sept.
Glimt af evighed
Tegninger af Eiler Krag, bl. a. illustrationer til Danmarks historie og Njals Saga. Arr. af Aabenraa Kunstforening.

23. og 24. sept.
Pottetøj
Udstilling af lertøj på Jacob Michelsens gård i Kolstrup. Begge dage kl. 14-17.

29. sept. til 12. nov.
Fotografer i Aabenraa
Lokale fotografers virksomhed belyses med eksempler på udendørs optagelser fra by og omegn og på portrætfotografier. Arr. i samarbejde med Institut for Sønderjysk Lokalhistorie (se omtale på modsatte side).

Midtsønderjyllands Museum, Gram

til 29. okt.
Dinosaurer
Udstilling om både små- og kæmpeøgler og den tid, da de dominerede jordens dyreliv.

Haderslev Museum

24. aug. til 29. okt.
Ler, ild og potter
Udstilling om keramik i middelalderen. Rekonstruktioner af udgravede ovne, hele potter og skår fortæller om teknologiske fornyelser i periodens pottemageri. Prod. af Aalborg Historiske Museum.

27. sept.
Industrieventyret ved Christiansdal 1772-1907
Historien om 125 års drømme om det store industrigennembrud i Pamhule skov. Foredrag v. fhv. forstander A. B. Keck. Kl. 19.30.

Museet på Sønderborg Slot

30. sept. til 29. okt.
Danfoss Kunstforening
25-års jubilæumsudstilling med danske og internationale kunstnere. Der vises malerier, grafik og skulpturer.

Sønderjyllands Kunstmuseum, Tønder

fra 26. aug.
Der var engang en revolution
Den franske revolution i 1789, genfortalt punkt for punkt som tegneserie i kobberstik fra samtiden.

fra 3. sept.
Friedensbotschaft
Kunstneren Raffael Rheinsberg har opbygget en udstilling over fundstykker fra det danske konsulat i Berlin, der blev ødelagt under 2. verdenskrig.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Bognyt

En dagbog fra 1864

Boe Benthin Andersen: En dansk husars dagbog 1863-64. H. C. Lorenzens Forlag, Nordborg. 72 sider, ill. Pris: 79,50 kr.

Landmand Lorenz Nielsen, Dybbølbjerg (1837-1928) skrev dagbog under sin deltagelse som husar i krigen 1864. Som gammel renskrev han manuskriptet, og det er dette Boe Benthin Andersen nu har udgivet med fyldige noter og mange kommentarer og supplerende oplysninger.

Nielsen var under hele krigen tæt på begivenhederne, men som ordonnans deltog han ikke direkte i kamphandlingerne, som han dog i flere tilfælde overværede fra første parket. Hans dagbog er derfor et værdifuldt kildeskrift, også fordi han er så dejligt jordnær og skriver om de små ting, mad og indkvartering og vejrlig og de unge piger, som var så glade for husarerenes røde uniform.

Noterne kan synes overdrevent pedantiske, fordi B. B. Andersen ikke lader nogen lejlighed gå fra sig. Således oplyses det, da dragonen omtaler et »indelukket sengested«, at der er tale om en alkove, og at dette ord stammer fra arabisk! - Og da Lorenz Nielsen under tilbagetoget fra Dannevirke til Dybbøl holder et kort hvil i Hokkerup, giver det anledning til en længere beskrivelse af kampene her - den 9. april 1940!

H. E. Sørensen

Marstal kirke

Anders Hauge: Marstal kirke på Ærø. Mellem kongerige og hertugdømme. 1988. Pris: 55 kr.

I anledning af Marstal kirkes 250-års jubilæum har sognets menighedsråd udgivet en smukt illustreret bog på 66 sider, skrevet af sognets præst, Anders Hauge.

Marstal kirkesogn, der omfattede Marstal, Ommel og Kragenæs, østligst på Ærø, oprettedes ved deling af det gamle Rise sogn, og kirken indviedes den 30. juli 1738. Anders Hauge indleder med en gennemgang af byggesagen fra ansøgning til indvielsen og foretager derpå et spring tilbage i tiden for at skildre hertugdømmet Ærøs historie og tidligere forsøg på at få egen kirke i Marstal. Derpå vender han tilbage til kirkens oprettelse og til en skildring af kirken, det indre før det ydre. Til sidst er føjet et afsnit om kirkeskibene, ikke færre end syv ialt, af museumsleder Erik Kromann. Udgiverne er behørigt mindet med en liste over alle menighedsrådsmedlemmer siden 1904.

Bogen bygger på et godt kendskab til litteraturen, specielt om Ærø, selvom der mangler et par nyere bidrag til de sønderborgske hertugdømmers historie, og de fyldige noter viser, at både arkiver og litteratur er fornuftigt udnyttet. Billedmaterialet er vedlagt især de gode opmålinger, men et par gode nye fotografier af kirkens ydre og indre i dag havde pyntet; bortset fra farvegengivelsen af alterpartiet på bindets bagside er kirkeskibene der eneste enkeltheder, der er afbilledet. Også et kort over Rise sogn havde støttet læseren. Men alt i alt er det en meget nydelig og tiltalende bog, der giver god besked om en af vore forholdsvis få 1700-tals kirker fra de første tilløb til i dag.

J. Slettebo

Bønder på Gram-egnen

Revision over Gram og Nybøl godser 1761, ved Peter Kr. Iversen, med Bibliografi over Peter Kr. Iversens trykte arbejder 1942 - maj 1989. Historisk Samfund for Sønderjylland. Studieserien nr. 4. 441 s. Pris: 122 kr for medlemmer, 200 kr i boghandlen.

Da Gram og Nybøl godser efter grevinde Anna Sophie Schacks død i 1760 skulle indgå i et stamhus, blev der i 1761 gennemført en fuldstændig inventering af det underliggende bøndergods. Dette blev af administratorerne kaldt en revision. Dens

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

oplysninger fremkom på grundlag af den enkelte bondes mundtlige oplysninger til en protokol.

Men hvilke oplysninger kom der ikke ud af de 33 spørgsmål, hver enkelt fik stillet!

Hver bondes personlige og økonomiske forhold blev endevendt - familie, børn, forældre, ejendommens bygninger, udsæd, høst, besætning, ekstraindtægter, skatter osv. - oplysninger der er så meget mere værdifulde, som de omfattede alle der på en eller anden måde hørte under godserne, lige fra almindelige lejere til fæstere og livegne.

Til trods for, at det er i Historisk Samfunds studieserie, udgivelsen finder sted, er det en nydelig bog med en let læselig typografi. Det er fru Skifter Andersen, der har renskrevet manuskriptet med den ikke så lidt vanskelige originale stavemåde og sætningsbygning.

Landsarkivar Iversen har medgivet bogen et omhyggeligt udarbejdet sagregister, som det er let at arbejde med. Ikke alene indeholder registeret navnene på de beboere, der var på ejendommene i 1761, men også deres børn, forældre, forgængere og aftægtsfolk - tre generationer - et fund for en genealog!

Den landbohistorisk interesserede vil finde oplysninger om mængden af såsæd, høstudbytte og besætning i et sådant omfang, at han vil kunne udregne foldudbytte. Det er den slags oplysninger, der sætter krydderi på genealogens arbejde.

Den vanskeligste opgave har det været at udarbejde den ordliste, som er nødvendig i et sådant værk. Herunder har det virkeligt svære været at få præciseret betegnelserne Ny-Grammer, Gammel-Grammer, Fæstere, Livegne og Trælbønder. Det er lykkedes, men anmelderen finder det ikke heldigt, at ordet stavnsbundne er brugt, fordi Stavnsbåndet ikke gjaldt i Sønderjylland, lige så lidt som ordene Hals- og Håndsret, der er anvendt på en sådan måde, at det passer sprogligt, men ikke til det juridiske begreb, det er. Det må være en lapsus, når oldensvin forklares som ydesvin og ydesvin som en del af den del af landgilden, som er småredsel. Svin er ikke småredsel og navnlig ikke oldensvin.

Den der på en eller anden måde skal beskæftige sig med midtsønderjyske forhold i 1700-årene, har her fået en anvendelig opslagsbog, der med sikkerhed og præcision beskriver en given tilstand på 300 ejendomme på nøjagtig den samme tid. Det må være et ønske, at der kommer tilsvarende publikationer for de ejendomme, der på nogenlunde samme måde er beskrevet under Søgård og Sønderborg.

I anledning af Peter Kr. Iversens 75 års fødselsdag har hans efterfølger som landsarkiver, Hans H. Worsøe, udarbejdet en bibliografi over Iversens mange forskellige arbejder - mere end 275 numre. Forhåbentlig lykkes det for Iversen at nå igennem det øvrige, store program han har lagt for sit otium. Det er få, der går til sit arbejde med samme respekt for opgaven.

F. S. Grove-Stephensen

Tilføjelse til billedet side 216:
Ved en beklagelig fejl er teksten til farvebilledet side 216 i månedsskriftets juli-august nummer gledet ud. Den lyder således:

Gaveoverrækkelse til Christian X på Dybbøl ved Genforeningsfesten i 1920. Midt i billedet ses Guldhornene, som - sammen med Dannebrog - var sønderjydernes gave til den danske konge. Maleri af Hans Nikolaj Hansen på Frederiksborgmuseet.

Kursus i slægtshistorie på Landsarkivet
Tirsdag den 3. oktober 1989 starter Historisk Samfund for Sønderjylland et nyt kursus i Slægtsforskning.

Der gives en grundig orientering om de vigtigste kildetyper, og der bliver lagt vægt på at opøve rutine i læsning af gotisk håndskrift. Deltagerne får mulighed for at starte eller fortsætte egne undersøgelser, alt under vejledning af registrator Inge Husmann Jakobsen m. fl.
Tid og sted: Landsarkivets læsesal, tirsdage den 3. oktober - 5. december 1989 kl. 19-21.35.
Deltagergebyr: 300 kr.
Tilmelding til Landsarkivet, tlf. 74625858, snarest belejligt.

Næste nummer udsendes med postvæsenet den 9. oktober.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Solvig

Der er i dag ikke noget særligt imponerende over herregården Solvig ved Arnåen nordøst for Tønder. Hovedbygningen er ganske vist et nydeligt, stråtækt hus i en etage, opført 1851, men det kunne lige så godt være stuehuset til en almindelig gård. Kun den store staldbygning fra 1585, hvis brand og genopbygning er omtalt i artiklen side 249-52, er af dimensioner, som viser, at her er tale om mere end en bondegård.

En tidligere hovedbygning kender vi fra et stik i Braun og Hogenbergs byatlas fra 1587. Vi ser her et dobbelthus i to etager og liggende på en holm. Denne bygning, der brændte i 1638, var dog ikke det ældste Solvig. Det har man nemlig fundet ved en udgravning i 1960erne i de lave arealer langs med Arnåen umiddelbart vest for den holm, som det nuværende Solvig ligger på. Her konstaterede man ikke mindre end fire kunstige øer, bygget op af et metertykt lag af lyngtørv og omgivet af et bolværk af tætstående træstammer, der var rammet lodret ned i dyndet. Midt på den ene af øerne fandtes - som det fremgår af forsidebilledet side 241 - en meget smuk og regelmæssig brolægning; det var gulvet i en bygning, hvis sider oprindelig var af tørv og senere af træ. Denne ø har formodentlig været adskilt fra de tre andre øer ved en gren af åløbet og således fungeret som et stærkt tilflugtssted for et gårdkompleks på det faste land, som øen i alle sine faser har haft broforbindelse med.

Dette anlægs ældste fase kan dateres til 1300-årene, og beliggenheden her ved Arnåen er ikke tilfældig. Her var det muligt at passere åen, og flere vigtige vejforbindelser er derfor søgt sammen her. Fra borgen har man kunnet kontrollere færdslen over åen og dermed al færdsel fra Tønder og østpå.

Vi kender borgens ejere fra slutningen af 1300-årene, og den mand der da sad på borgen, var af samme slægt som Valdemar Sappi. Denne var en ætling af den sønderjyske hertugslægt og den mægtigste mand i Vestslesvig ved midten af 1300-årene, hvor han bl.a. sad inde med den store og stærke borg Nørrevold, nordøst for Arrild. Også den har ligget ved en vigtig passage af en å.

Ved giftermål kom Solvig i 1400-årene til slægten Gjordsen og i slutningen af 1400-årene var det en herregård med et ret betydeligt tilliggende. Omkring 50 fæstegårde hørte til herregården, og antallet forøgedes i løbet af 1500-årene, således at det i 1583 udgjorde 75. Øen, som ses på forsidebilledet, har været i brug helt op til 1500-tallets slutning og har i den sidste del af denne periode båret gårdens hovedbygning, som så er afløst af en bygning inde på det tørre land, formodentlig den bygning, som ses på stikket herover fra 1587.

Henrik Fangel

Litteratur

J. Hertz: Borgen ved broen, i: Skalk 1967, nr. 1, s. 8-13.
Danske slotte og herregårde, 2. udg., bd. 16, 1967, s. 87-96.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK